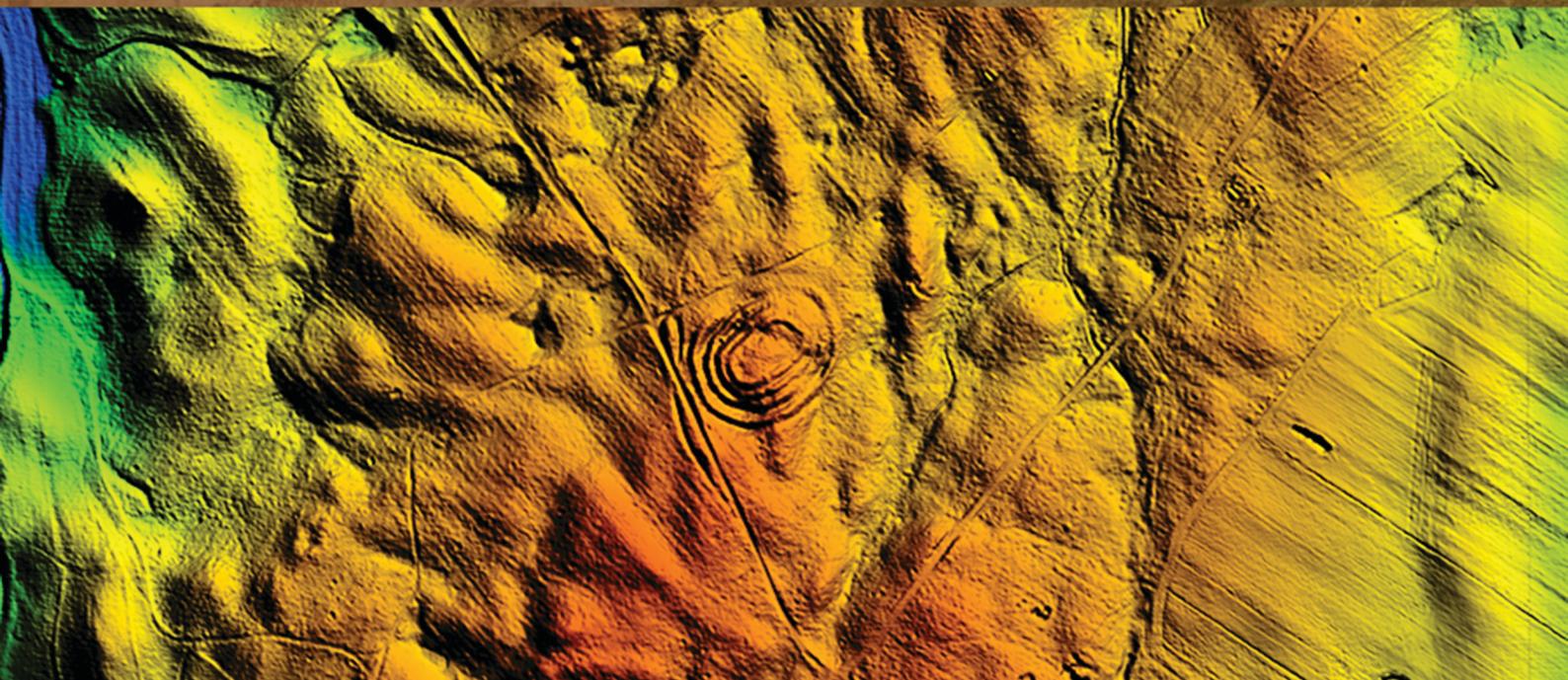
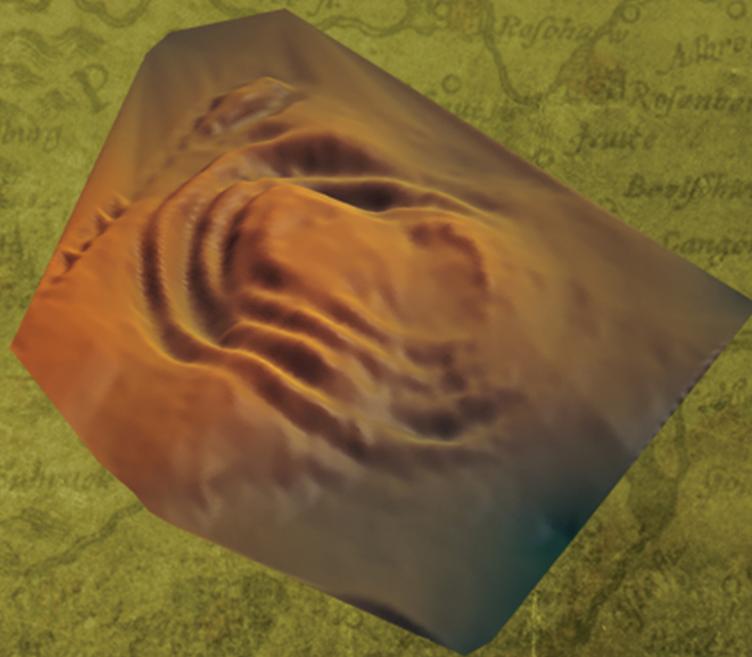

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją
Zbigniewa Kobylińskiego

Tom 2

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Fundacja Res Publica Multiethnica

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją Zbigniewa Kobylińskiego

Tom 2

Autorzy

Anna Gręzak, Urszula Kobylińska, Maria Lityńska-Zając, Magdalena Moskal-del Hoyo,
Jerzy Nitychoruk, Joanna Piątkowska-Małeka, Kamil Rabiega, Magdalena Rutyna,
Daniel Skoczylas, Rafał Solecki, Łukasz Maurycy Stanaszek, Tomasz Stępnik, Dariusz Wach,
Joanna Wawrzeniuk, Fabian Welc, Jacek Wysocki i Magdalena Żurek

Warszawa 2017

Publikacja wydana z funduszy projektu badawczego
Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki
Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 1. Pomezania, Pogezania i Warmia

NARODOWY PROGRAM ROZWOJU HUMANISTYKI

Publikacja recenzowana do druku przez dr. Wojciecha Brzezińskiego
i prof. dr. hab. Przemysława Urbańczyka

Redakcja: Zbigniew Kobyliński

Projekt książki i skład: Bartłomiej Gruszka

Korekty: Urszula Kobylińska i Zbigniew Kobyliński

Projekt okładki: Weronika Kobylińska-Bunsch

Copyright © 2017 by Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie and Fundacja Res Publica Multiethnica

ISBN 978-83-946496-3-0

ISBN 978-83-948352-0-0

Wydawnictwo:

Fundacja Res Publica Multiethnica

Ul. Cypryjska 44

02-761 Warszawa

<http://res-publica-multiethnica.pl>

SPIS TREŚCI

GMINA MIŁAKOWO

Pawełki, st. 5	5
Raciszewo, st. 9	27

GMINA MORĄG

Strużyna, st. 21	63
Strużyna, st. 24	91
Tątławki, st. 2	109

GMINA ZALEWO

Duba, st. 1	139
Janiki Wielkie, st. 2	149
Mozgowo, st. 1	175
Urowo, st. 1	205
Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec	219
Wieprz, st. 20	241

GMINA OSTRÓDA

Durąg, st. 1	261
Grabin, st. 1	297
Lipowiec, st. 1	335
Lipowiec, st. 2 (Lichtajny)	363
Morliny, st. 1	381
Zajaczki, st. 1	395

GMINA ŁUKTA

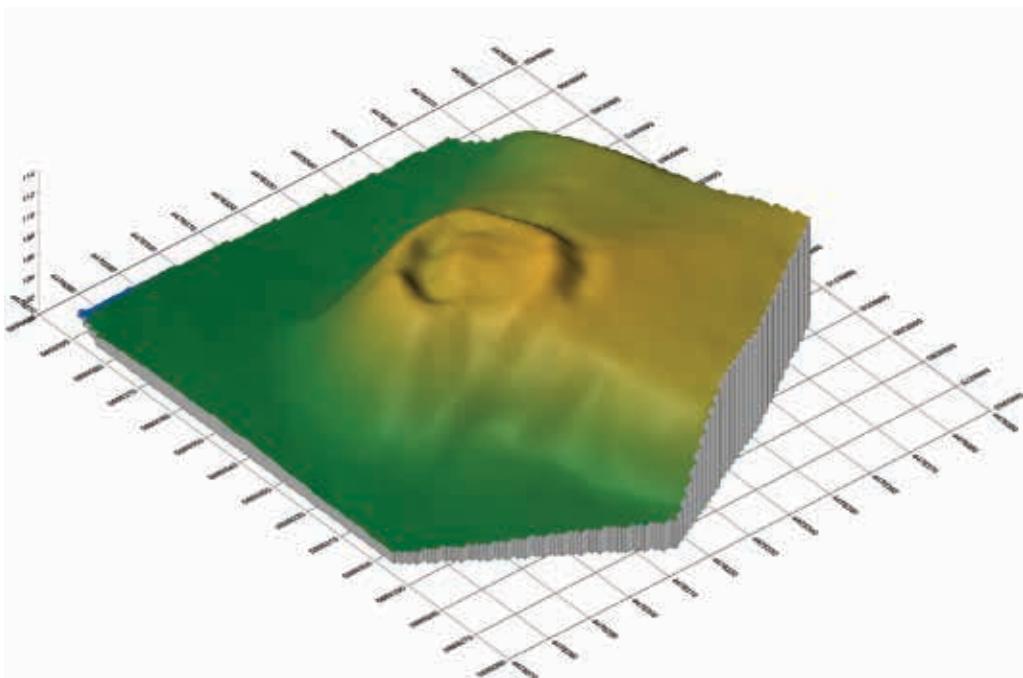
Plichta, st. 1	469
-----------------------	------------

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY	477
-----------------------------------	------------

Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec

Gmina Zalewo
Powiat iławski
AZP 25-53/1

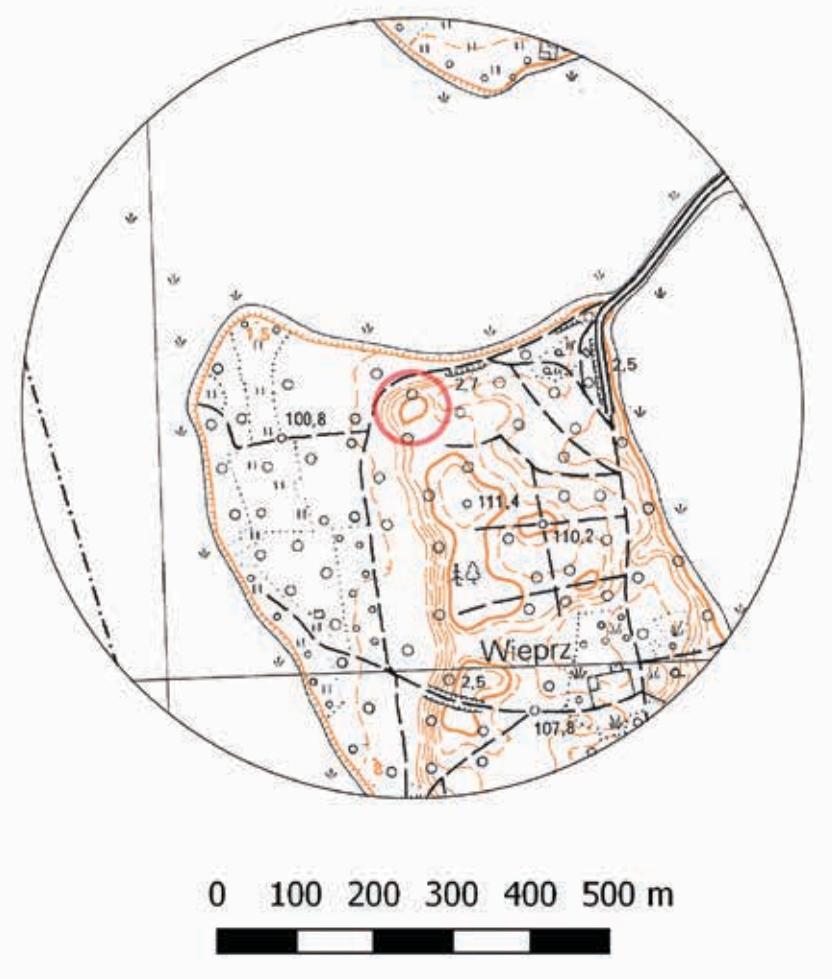
Współrzędne geograficzne:
N 53° 44' 8"
E 19° 36' 40"

Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec

Ryc. 1. Grodzisko w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec na mapie w skali 1:25 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec na mapie w skali 1:10 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

MAGDALENA RUTYNA I DARIUSZ WACH

Grodzisko na wyspie Bukowiec na jeziorze Jeziorka wznieśiono w północnej części naturalnej wysoczyzny (ryc. 1–5). Grodzisko ma kształt koła o wymiarach około 40 x 40 m. W północnej i zachodniej części założenia wał stromo opada w stronę jeziora Jeziorka. Majdan od strony północnej, wschodniej i zachodniej otacza wewnętrzna fosa i wał (ryc. 6–7). Poziom wody w Jeziorku położony jest na wysokości około 99,0 m n.p.m., a najwyższy punkt obiektu znajdujący się na południowym wale osiąga 112,32 m n.p.m. Zbocza obiektu od strony północnej i zachodniej mają wysokość około 10 m i duże nachylenie, natomiast od strony południowej i wschodniej obiekt otacza sucha fosa, szeroka na 3–4 m (ryc. 8–9).

ŚRODOWISKO FIZYCZNO- -GEOGRAFICZNE

JERZY NITYCHORUK I FABIAN WELC

Na Szczegółowej mapie geologicznej Polski 1:50 000 ark. Dobrzyki¹ wyspa Bukowiec jest zbudowana z piasków i żwirów wodnolodowcowych stadia górnego zlodowacenia Wisły. Na obrzeżach wyspy występują mułki i piaski jeziorne, które tworzyły się w holocenie. Gleby

Ryc. 3. Grodzisko w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec. Widok od wschodu (fot. J. Wysocki)

Ryc. 4. Grodzisko w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec. Widok od południa (fot. J. Wysocki, oprac. M. Rutyna)

Ryc. 5. Grodzisko w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec. Panorama wnętrza grodziska (fot. J. Wysocki, oprac. M. Rutyna)

na wyspie są słabo urodzajne, są to głównie gleby bielicowe V i VI klasy (ryc. 10).

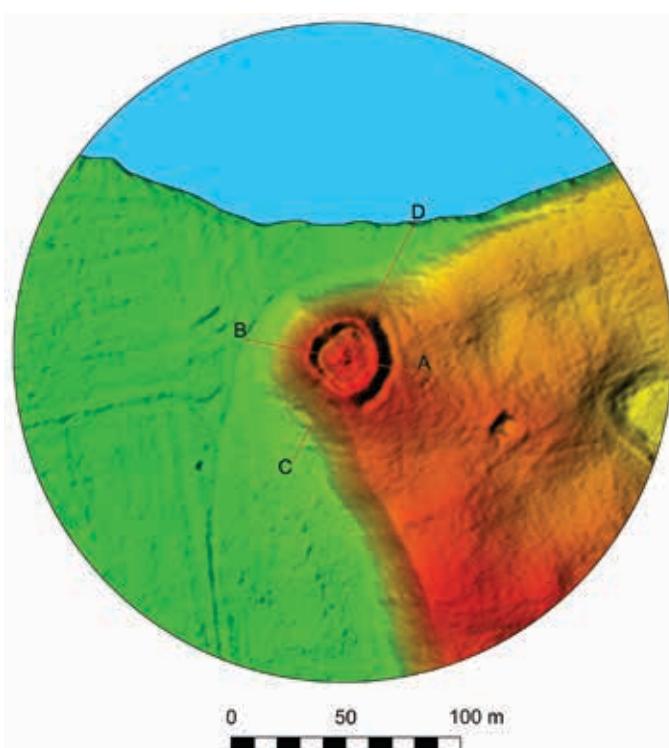
W ramach badań geologicznych wykonano 12 wierceń, które posłużyły do sporządzenia przekrojów A-B i C-D (ryc. 11–12).

Najstarszym osadem (wydzielenie 1), udokumentowanym na przekroju C-D, jest glina zwałowa barwy brązowej, nawiercona w otworze W3m zlokalizowanym w najniższej części majdanu. Jej strop występuje na wysokości 104,8 m n.p.m. Na glinie leżą piaski drobnoziarniste, średnioziarniste i gruboziarniste, żółto-brązowy, miejscami warstwowane horyzontalnie, a miejscami lekko skośnie, z dużą ilością minerałów ciemnych (wydzielenie 2). Osady te są powszechnie

Ryc. 6. Grodzisko w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec. Fosa wewnętrzna w północno-zachodniej części grodziska (fot. J. Wysocki)

¹ Rabek i Narwojsz 2008.

Ryc. 7. Grodzisko w Wieprzu, st. 1 – wyspa Bukowiec na zobrażaniu ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki).

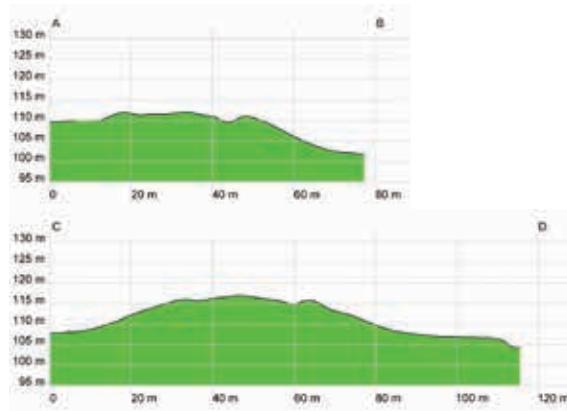
na opracowywanym stanowisku i widoczne na obu przekrojach geologicznych. Ich wykształcenie frakcjonale i warstwowania, pozwalają badaną formę morfologiczną uznać za kem.

Jeziorko Jeziorak jest klasycznym przykładem jeziora rynnowego. W profilu rynien subglacialnych charakterystyczne są obniżenia, obecnie zajęte przez wody jezior, i wyniesienia – takie jak wyspa Bukowiec, gdzie odbywała się sedymentacja piasków kemowych, między bryłami wytapiającymi się lodów.

Wydzielenie 3 obejmuje osady przekształcone przez człowieka, budujące zarówno wały, jak obszar majdanu. Jest to głównie piasek drobnoziarnisty i średnioziarnisty, z domieszką węgli drzewnych i organiki. Osady tego typu występują w wałach, w północnej części obiektu, ich miąższość osiąga około 1,5 m (wiercenie W4m, na przekroju C-D).

Wypełnieniem suchych fos i zagłębień w obrębie majdanu – fos wewnętrznych (?), jest piasek drobnoziarnisty i średnioziarnisty miejscami z pojedynczym żwirem i organiką, ciemnobrązowy (warstwa 4). Fosa zewnętrzna (wiercenie W2r, na przekroju A-B) i fosa wewnętrzna (wiercenie W3m i W5r, na przekroju C-D) osiągają odpowiednio 1,0 i 1,5 m głębokości. Prawdopodobnie oba rodzaje fos były źródłem materiału przy budowie obwałowania obiektu.

Profil wiercenia W3m (przekrój C-D) i wiercenia W1m (przekrój A-B), dokumentują w stropie 1,0 m

Ryc. 8. Przekroje grodziska w Wieprzu, st. 1 – wyspa Bukowiec uzyskane z danych ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

miąższości warstwy humusu (wydzielenie 5). O ile w wierceniu W3m humus pochodzi z liści i jest wynikiem zapełnywania fosy wewnętrznej, to w wierceniu W1m jest to mrowisko na hałdzie kompostowej.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

MAGDALENA RUTYNA I DARIUSZ WACH

Przebieg badań terenowych

Grodzisko w Wieprzu znane jest pod nazwą *Schloss* z rękopiśmennego planu starostwa miłomłyńskiego z roku 1720². W 1930 roku Carl Engel wykonał rysunek przedstawiający obiekt o wymiarach 30 x 35 m z zaznaczonym podkowiastym wałem³. W 1940 roku, niejaki Albrecht z Królewca, nauczyciel w miejscowości szkole, miał prowadzić na terenie grodziska amatorskie wykopaliska. W trakcie badań podobno znalazł ślady obwarzowania z dębowych pali. Po II wojnie światowej kilkakrotnie dokonywano inspekcji terenowych, m.in. w 1968 r. (M. Haftka), w 1986 oraz w 2002 r. (M.J. Hoffmann)⁴.

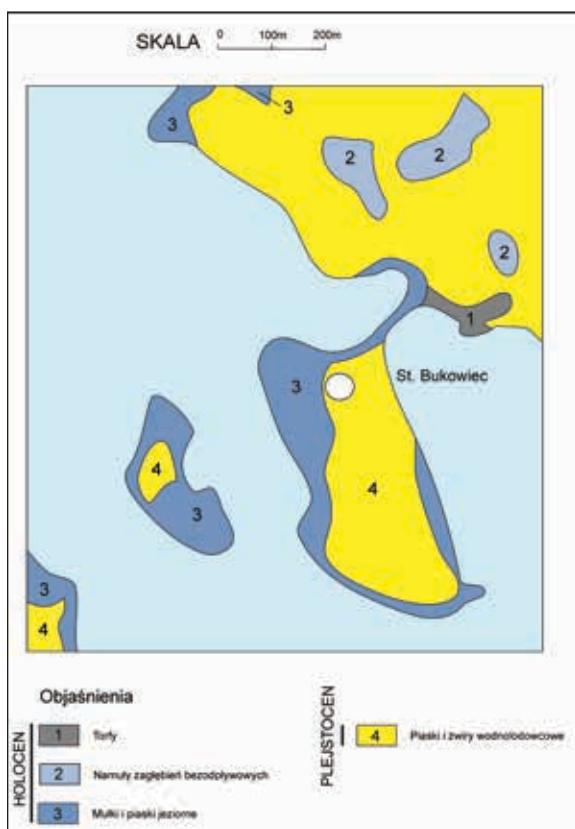
W 1997 r. badania wykopaliskowe na terenie grodziska przeprowadził Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Wykonano wówczas wiercenia geomorfologiczne oraz otworzono na majdanie jeden wykop sondażowy o wymiarach 2 x 2 m⁵. Autorzy badań doszli do następujących wniosków: „W chwili obecnej wydaje się być najważniejszym stwierdzeniem – sprzeczne niestety z dotychczasową wiedzą na temat tego obiektu – że

² Szczepański 2013: 245.

³ Prussia-Archiv PM-A 601/1.

⁴ Archiwum WUOZ w Olsztynie, Delegatura w Elblągu, teczka: Wieprz; por. Kobyliński et al. 2013: 309.

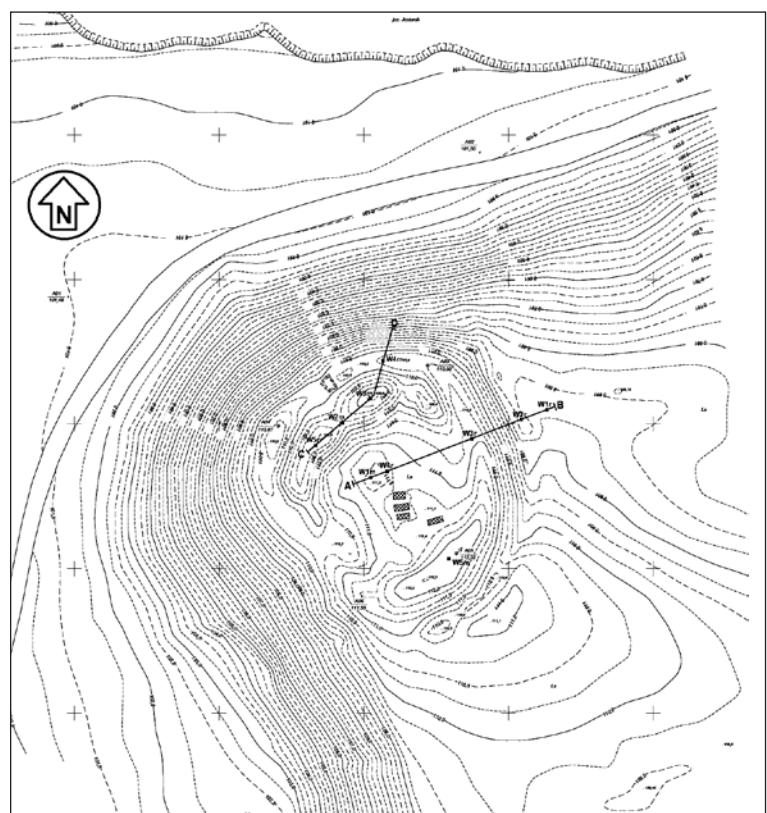
⁵ Archiwum WUOZ w Olsztynie, Delegatura w Elblągu, teczka: Wieprz; por. Kobyliński et al. 2013: 309–310.

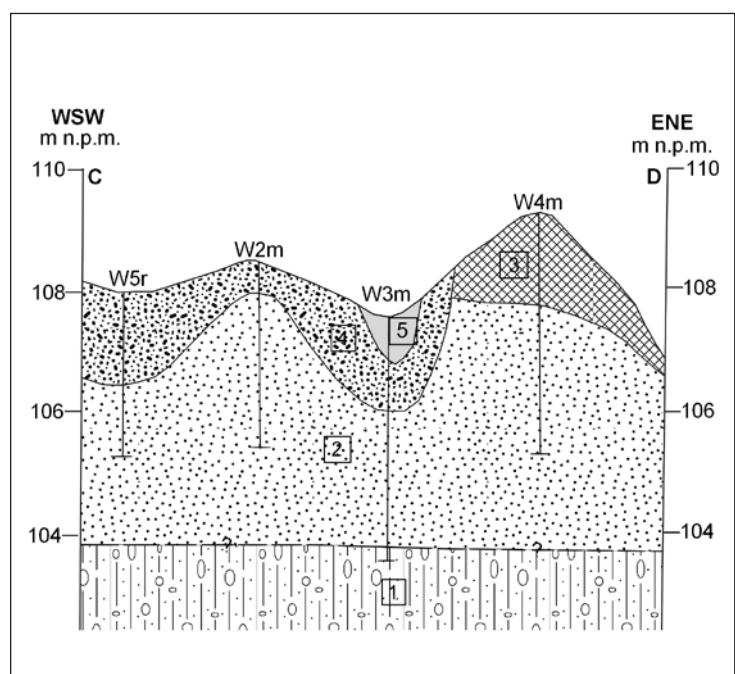
Ryc. 9. Mapa geologiczna okolic grodziska w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

badane stanowisko uznać należycie za pozostałość umocnień obronnych typu okop-szaniec, związań już z okresem nowożytnym (okres wojen napoleońskich?). Świadczyć o tym może zarówno niewielka skala samego założenia, usytuowanie majdanu w stosunku do słabo zaznaczonych wałów i fosy (sprzeczne zasadami stosowanymi przy fortyfikacjach wczesnośredniowiecznych – wypiętrzenie majdanu ponad koronę wału/nasypu) oraz występowanie rynnowatego zagębenia wewnętrz obiektu, którego metrykę ze względu na niewielki stopień zaawansowania procesów stratyfikacyjnych można do czasów nowożytnych (pozostałość rowów strzelniczych), jak i topografia stanowiska, zajmującego pagórek o niewielkiej ekspozycji, dalej brak wyraźnego naturalnego odcięcia od południowej części wyspy, a więc od strony narażonej na ewentualny atak⁶.

W celu weryfikacji tych kontrowersyjnych stwierdzeń, w 2012 r., przeprowadzono w ramach realizacji projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* badania wykopaliskowe grodziska na wyspie Bukowiec w Wieprzu. Otworzono cztery wykopy (oznaczone cyframi 1–4) o łącznej powierzchni 120 m² (ryc. 12). Wykop

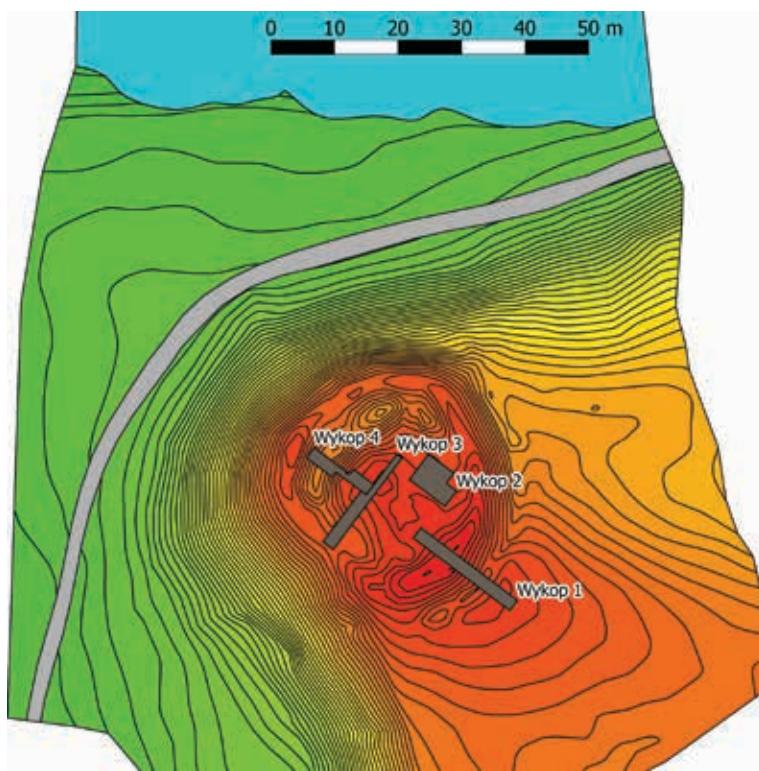

Ryc. 10. Plan warstwicowy grodziska w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec (wyk. J. Błaszczyk) z zaznaczonymi miejscami wierceń geologicznych (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Ryc. 11. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Przekrój geologiczny: 1 – glina zwalowa, 2 – piasek różnoziarnisty, 3 – osady antropogeniczne (warstwa kulturowa), 4 – piasek z organiczny (wypełnisko fos), 5 – humus (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

⁶ Chudziak i Bojarski 1997b.

Ryc. 12. Plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska w Wieprzu, st. 1 – wyspa Bukowiec z rozmieszczeniem wykopów z sezonów 2013 i 2016 (na podstawie pomiarów J. Błaszczyka, oprac. R. Solecki)

1 usytuowano w południowo-wschodniej części grodziska w taki sposób, że przecinał całą konstrukcję wału. Wykop miał 19 m długości i 2 m szerokości. Jego krawędź południowo-wschodnia znajdowała się na polanie leżącej na zewnątrz grodziska, a północno-zachodnia – na jego majdanie. Wykop 2 wytyczono na majdanie grodziska. Obejmował on swym zasięgiem 7 m długości i 5 m szerokości. Wykop 3 założono na zachód od wykopu 2. Południowo-zachodnia część wykopu przecinała fosę wewnętrzną, a północno-wschodnia część wchodziła na majdan grodziska. W pierwszym etapie prac otworzono wykop o wymiarach 9 m długości i 2 m szerokości. W drugim etapie powiększono wykop w kierunku północno-wschodnim o 9 m długości i 1 m szerokości. Wykop 4 usytuowano w północno-zachodniej części grodziska. Północno-zachodnia część wykopu przecinała fosę wewnętrzną, a część południowo-wschodnia wchodziła na majdan grodziska. W pierwszym etapie prac otworzono wykop o wymiarach 5 m długości i 2 m szerokości. W drugim etapie powiększono wykop w kierunku południowo-wschodnim o 5 m długości i 2 m szerokości, tym samym połączono go z wykopem 3⁷.

⁷ Kobyliński *et al.* 2013: 310–313.

Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań archeologicznych przeprowadzonych w 2012 roku wydzielono łącznie 114 jednostek stratygraficznych, które podzielono na cztery główne fazy związane z użytkowaniem tego stanowiska (tab. 1 i ryc. 13–23).

Warstwy naturalne

Zidentyfikowano następujące warstwy naturalne: 35 (W1), 43 (W2), 101 (W3) i 136 (W4). W wykopie 1 (wał, zagłębienie przywałowe i majdan) i 3 (fosa i majdan) warstwy kulturowe zalegały na drobnoziarnistym piasku z dużą ilością drobnych wytrąceń żelazistych. Natomiast w wykopach 2 (majdan) oraz 4 (fosa) spoczywały na drobnoziarnistym, jednorodnym piasku.

Faza I – otwarte osadnictwo w epoce neolitu / brązu

Faza I związana jest z użytkowaniem stanowiska w późnej epoce neolitu lub w początkach epoki brązu. W wykopie 1 zadokumentowano dwie warstwy użytkowe: drobnoziarnisty piasek 18 oraz niejednorodny, sypki piasek 72. W wykopie 2 horyzont ten reprezentuje niejednorodny, sypki piasek 25. Natomiast w wykopie 3 z tą fazą należy wiązać niejednorodny piasek 55 oraz drobnoziarnisty, jednorodny piasek 112.

Faza II – wczesna epoka żelaza (?)

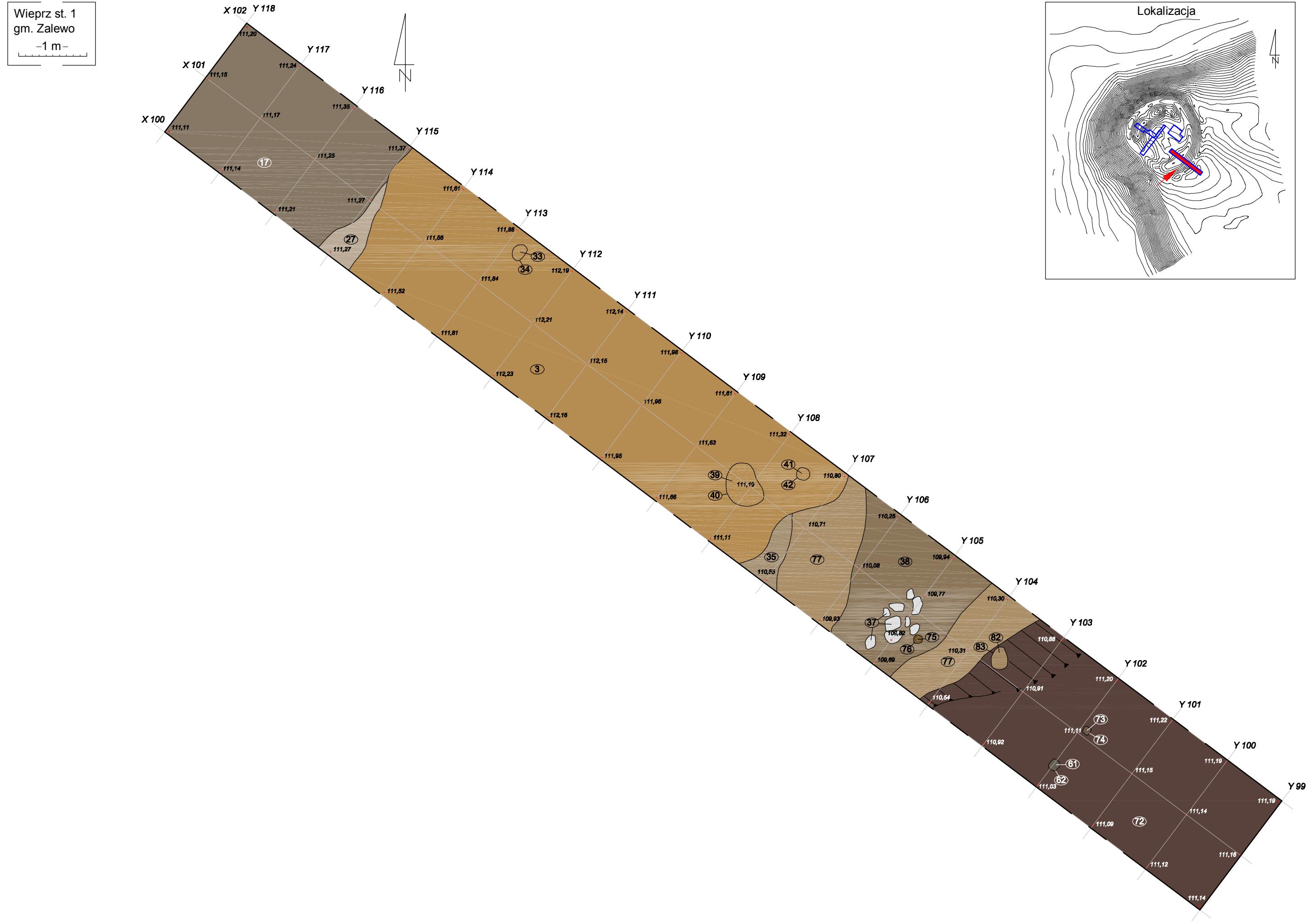
Prawdopodobnie we wczesnej epoce żelaza starsze nawarstwienia kulturowe z epoki neolitu / brązu oraz warstwy powstałe w wyniku naturalnego procesu narastania gleby wykorzystano do budowy wałów grodziska.

Podfaza IIA – wyprofilowanie dna fosy wewnętrznej

W fazie tej ukształtowano dno fosy wewnętrznej w zachodniej części grodu (W3). Fosa 100 w wykopie 3 ma szerokość około 4,20 m, a jej najniższy punkt znajduje się na poziomie 108,50 m n.p.m. Różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a majdanem po osi profilu W wynosi około 2 m. Fosa miała U-kształtny przekrój. Na jej dnie odkryto ślad po słupie. Obiekt 108a, o wymiarach 10 x 20 cm i głębokości ok. 50 cm, w planie miał kształt połowy ovalu, w przekroju natomiast był U-kształtny. Jego wypełnisko tworzył sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek 108.

Podfaza IIB – naturalne narastanie gleby

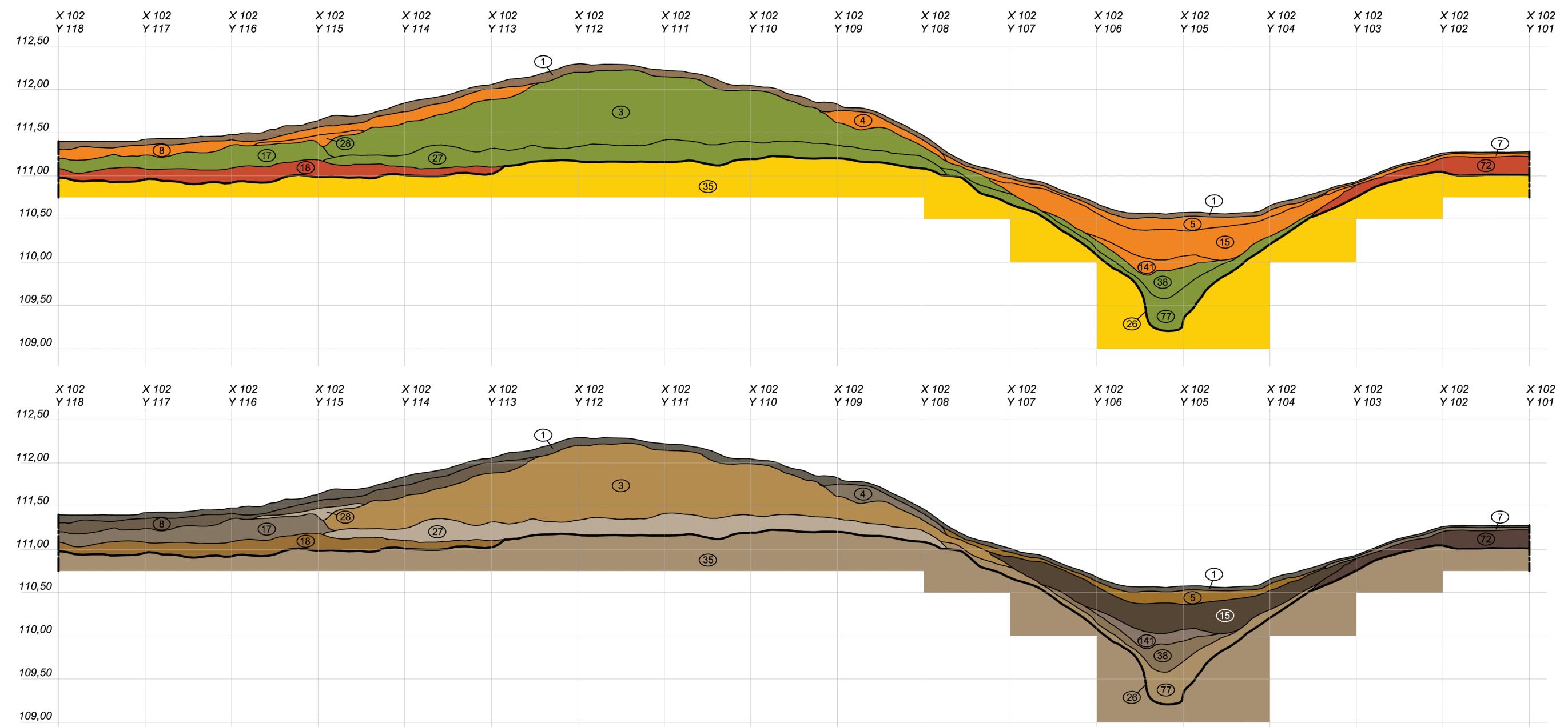
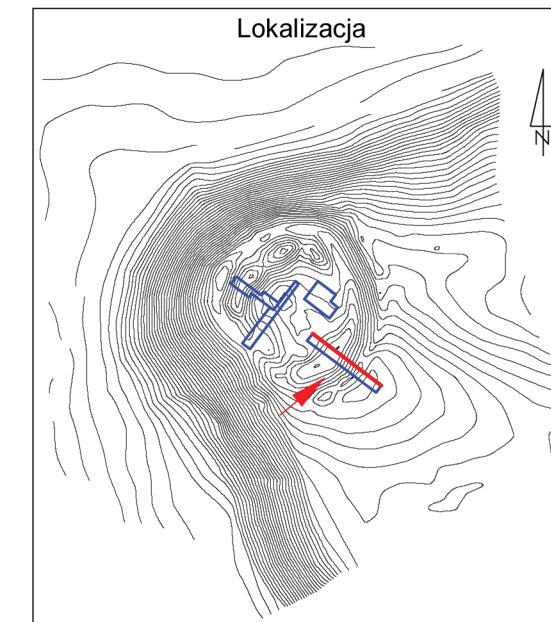
Fazę IIB zaobserwowano tylko w fosie wewnętrznej 100 w wykopie 3. W wyniku procesu naturalnego

Ryc. 13. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Plan obiektów i nawarstwień w wykopie 1 (oprac. M. Rutyna, D. Wach i R. Solecki)

Wieprz st. 1
gm. Zalewo
—1 m—

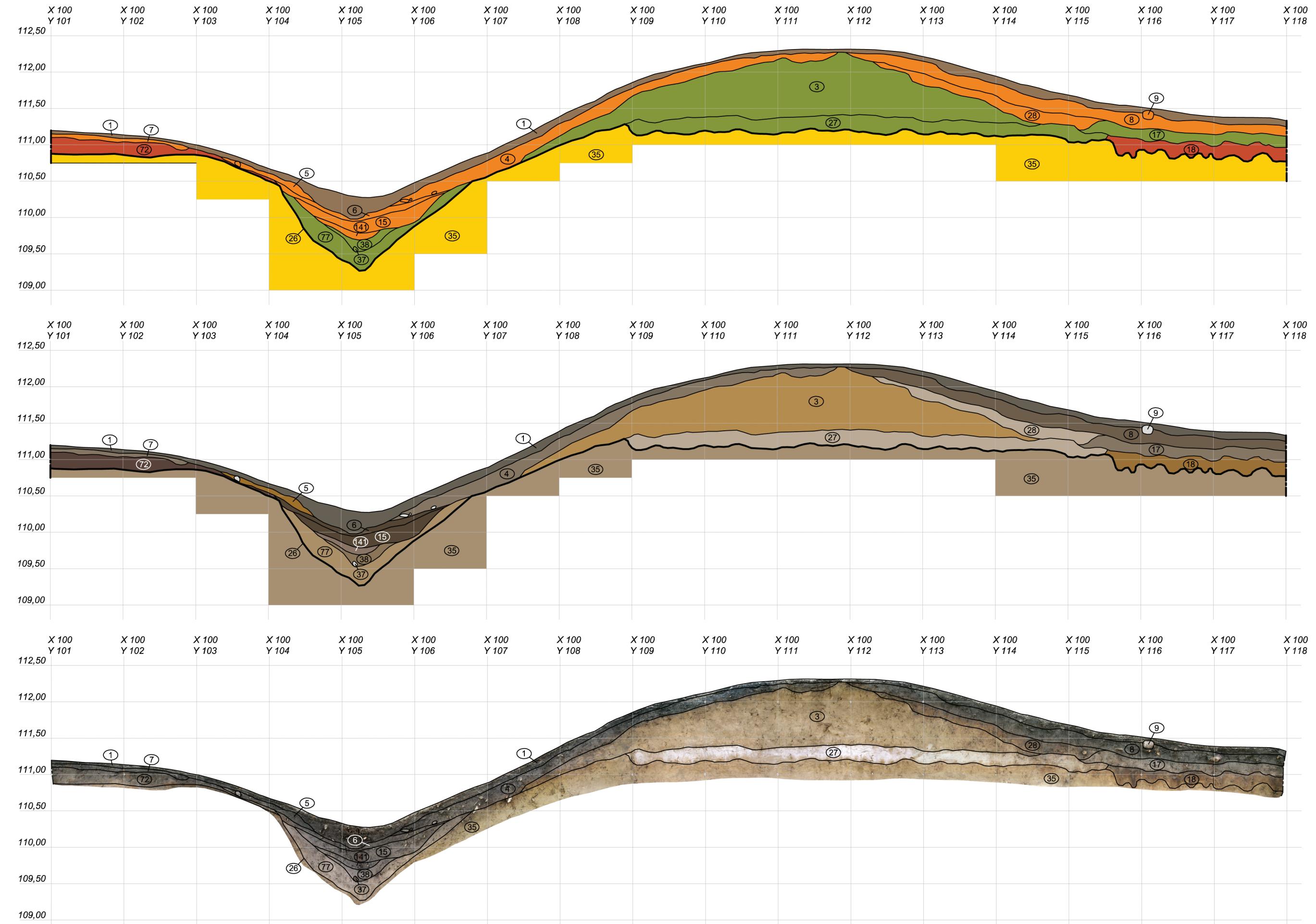
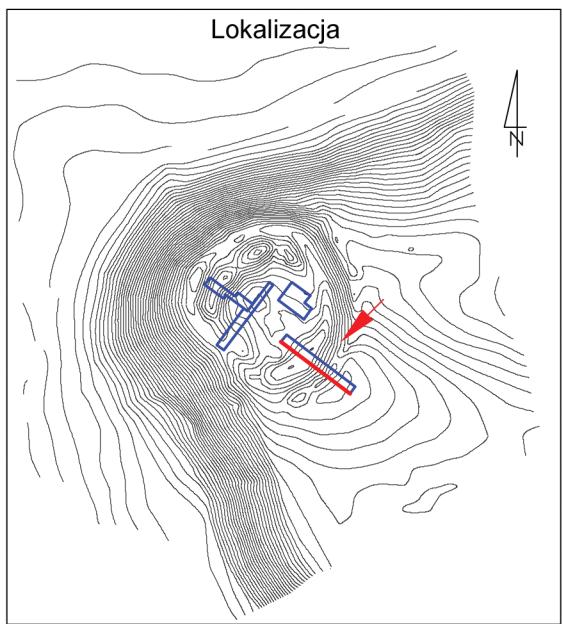
Faza IV
Faza III
Faza IIC
Faza IIB
Faza IIA
Faza I
Warstwy naturalne

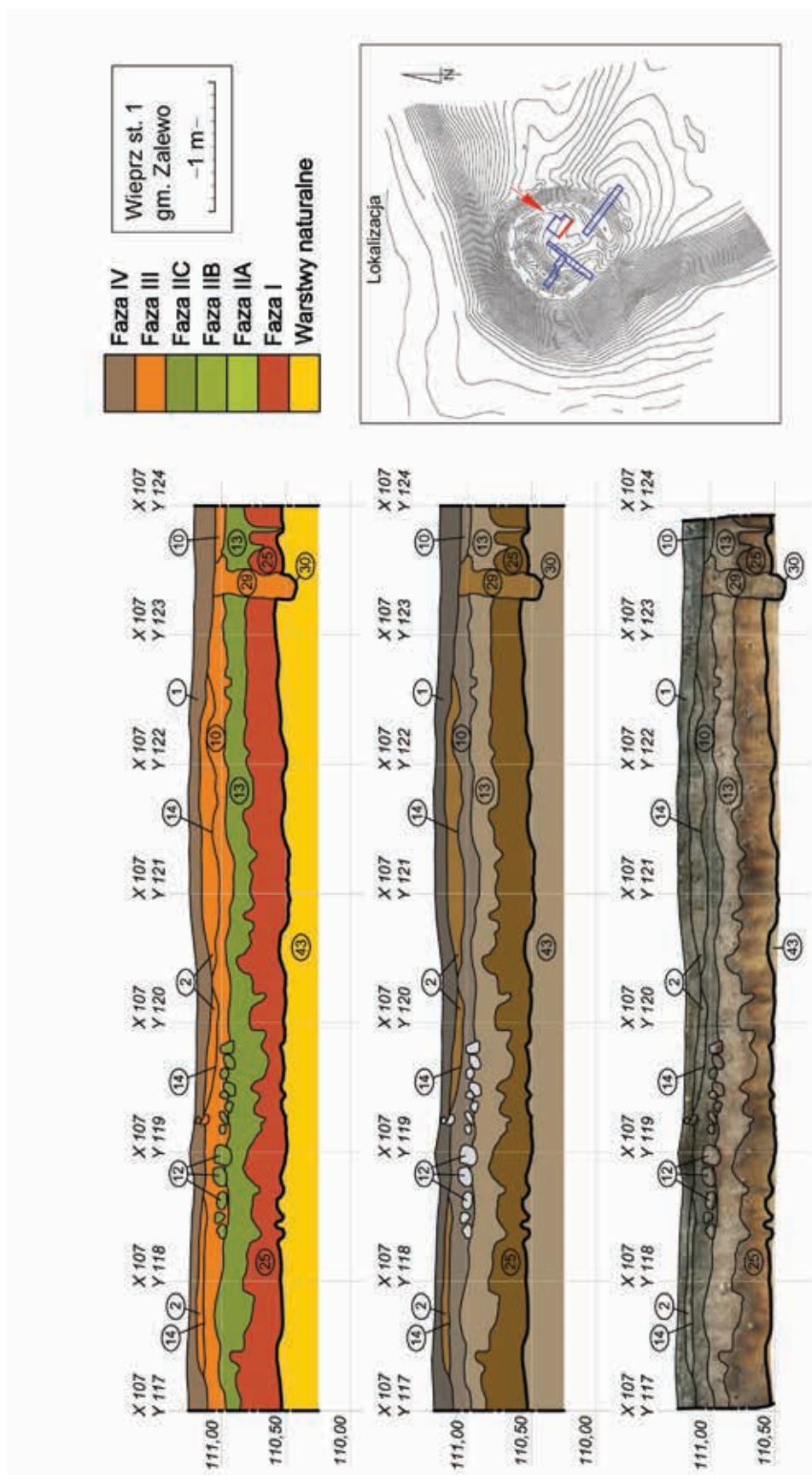
Ryc. 14. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Stratygrafia stanowiska widoczna we wschodniej ścianie wykopu 1 (oprac. M. Rutyna, D. Wach i R. Solecki)

Wieprz st. 1
gm. Zalewo
-1 m-

Faza IV
Faza III
Faza IIC
Faza IIB
Faza IIA
Faza I
Warstwy naturalne

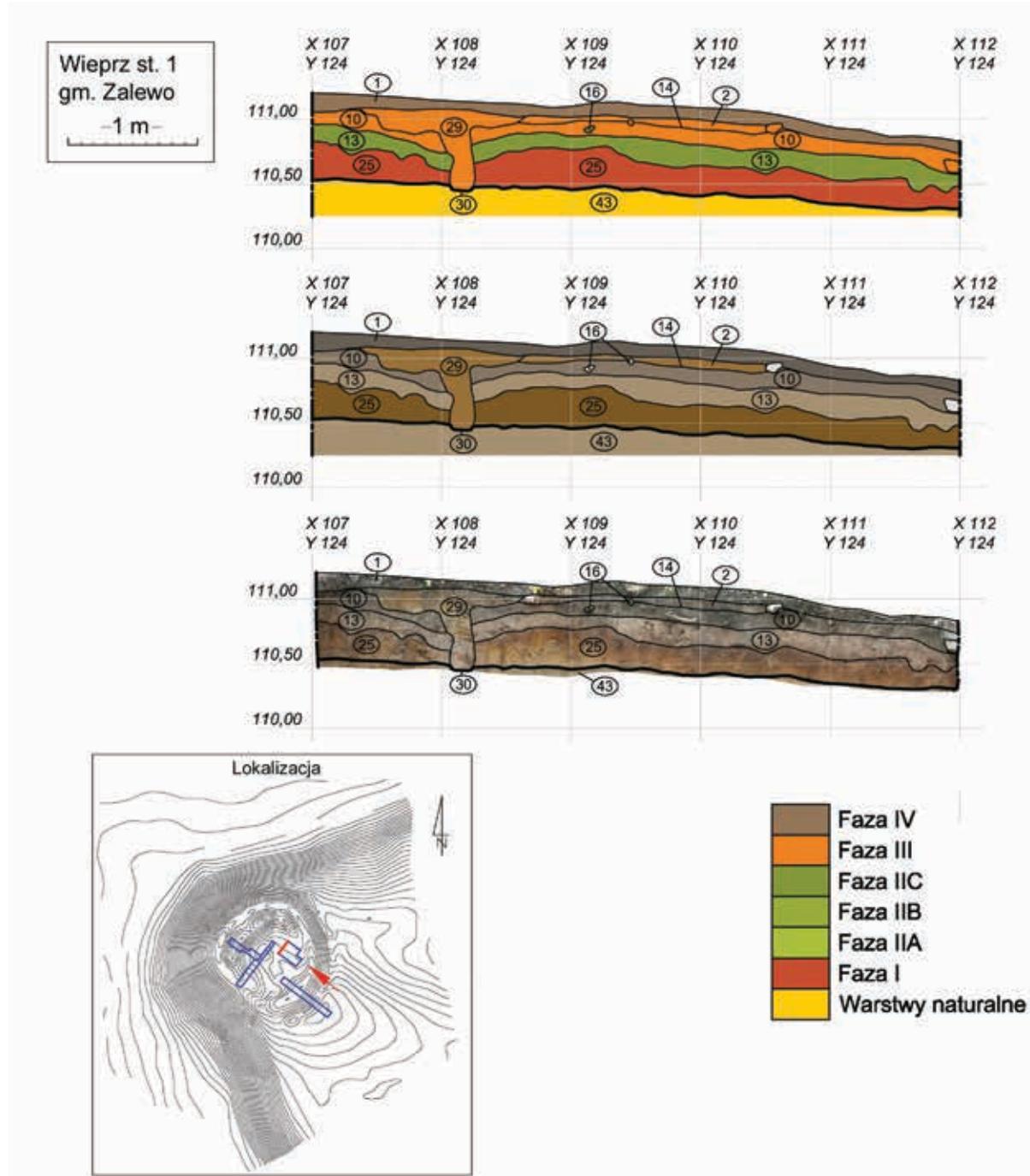

Ryc. 15. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Stratygrafia stanowiska widoczna w zachodniej ścianie wykopu 1 (oprac. M. Rutyna, D. Wach i R. Solecki)

Ryc. 16. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Stratygrafia stanowiska widoczna w zachodniej ścianie wykopu 2 (oprac. M. Rutyna, D. Wach i R. Solecki)

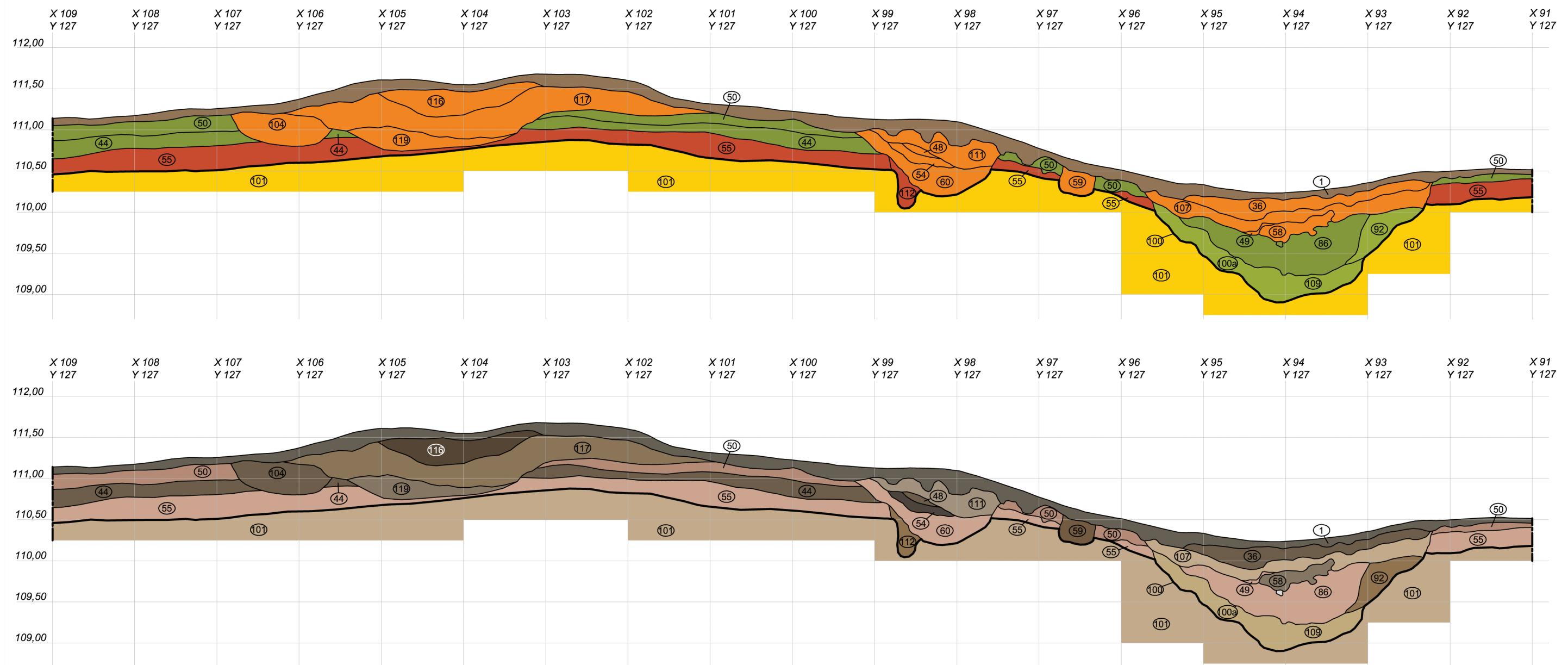
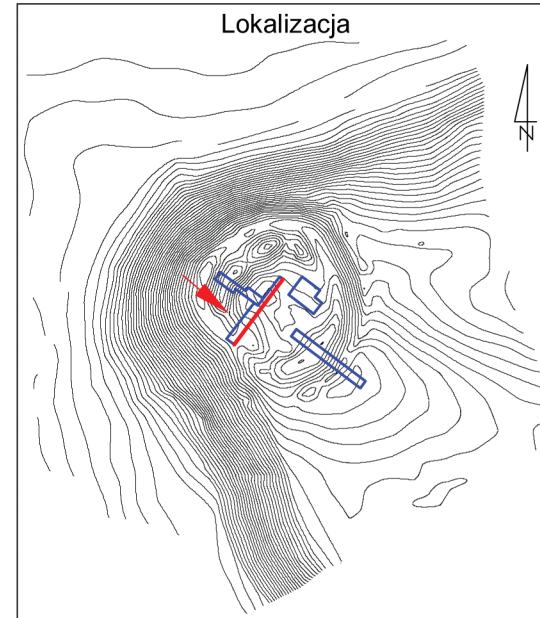
Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec

Ryc. 17. Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec. Stratygrafia stanowiska widoczna w północnej ścianie wykopu 2 (oprac. M. Rutyna, D. Wach i R. Solecki)

Wieprz st. 1
gm. Zalewo
-1 m-

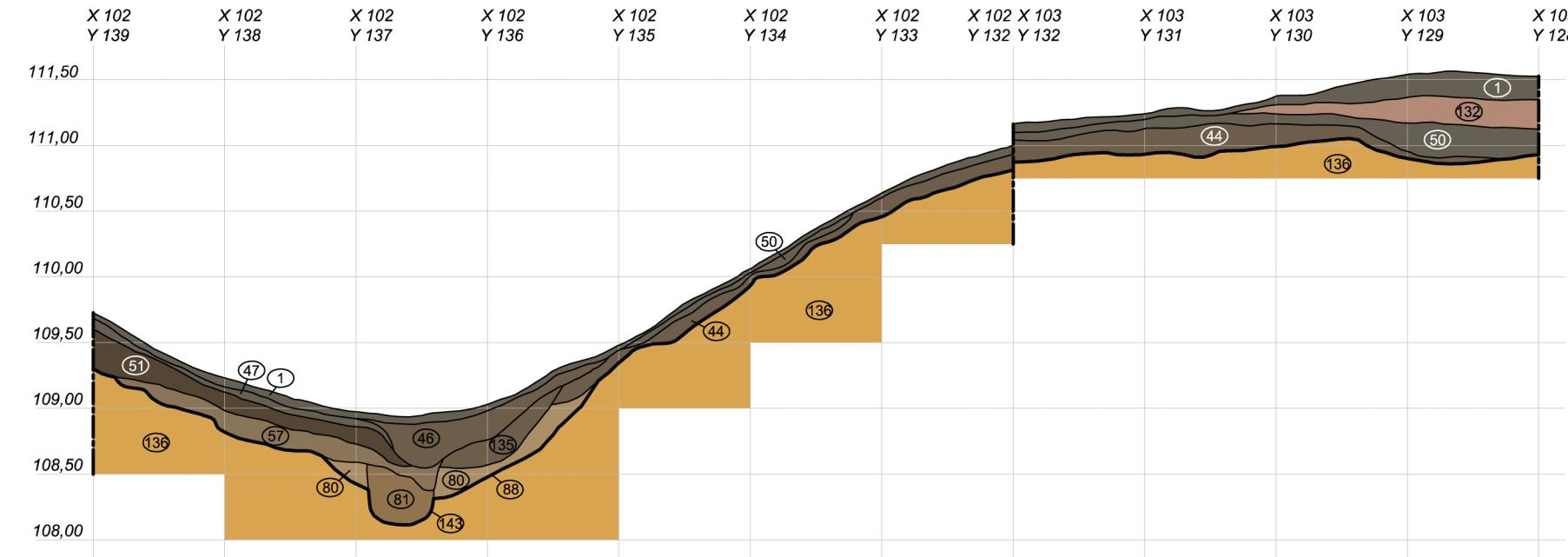
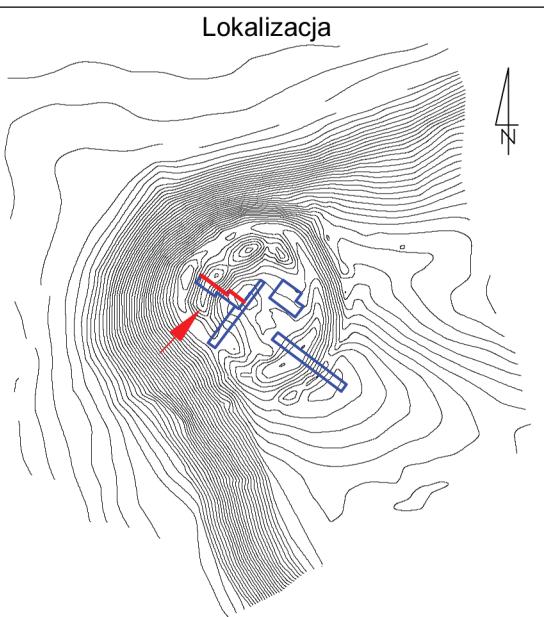
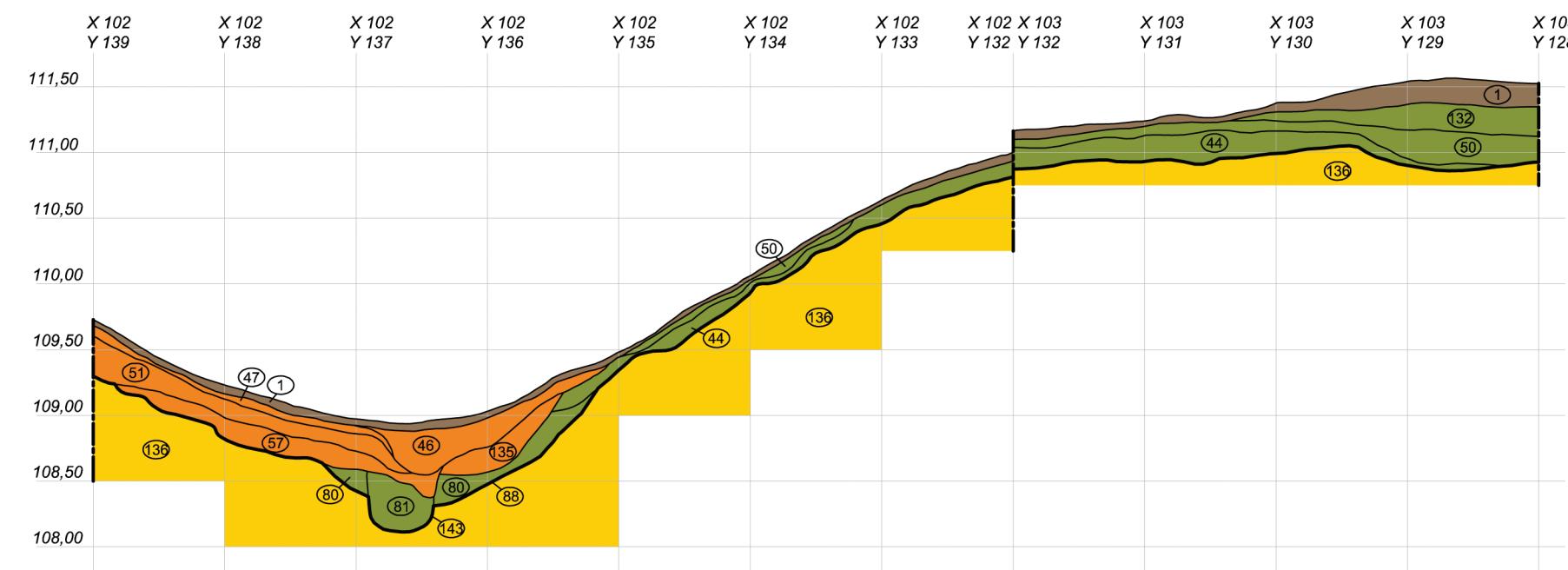
Faza IV
Faza III
Faza IIC
Faza IIB
Faza IIA
Faza I
Warstwy naturalne

Ryc. 18. Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec. Stratygrafia stanowiska widoczna w południowej ścianie wykopu 3 (oprac. M. Rutyna, D. Wach i R. Solecki)

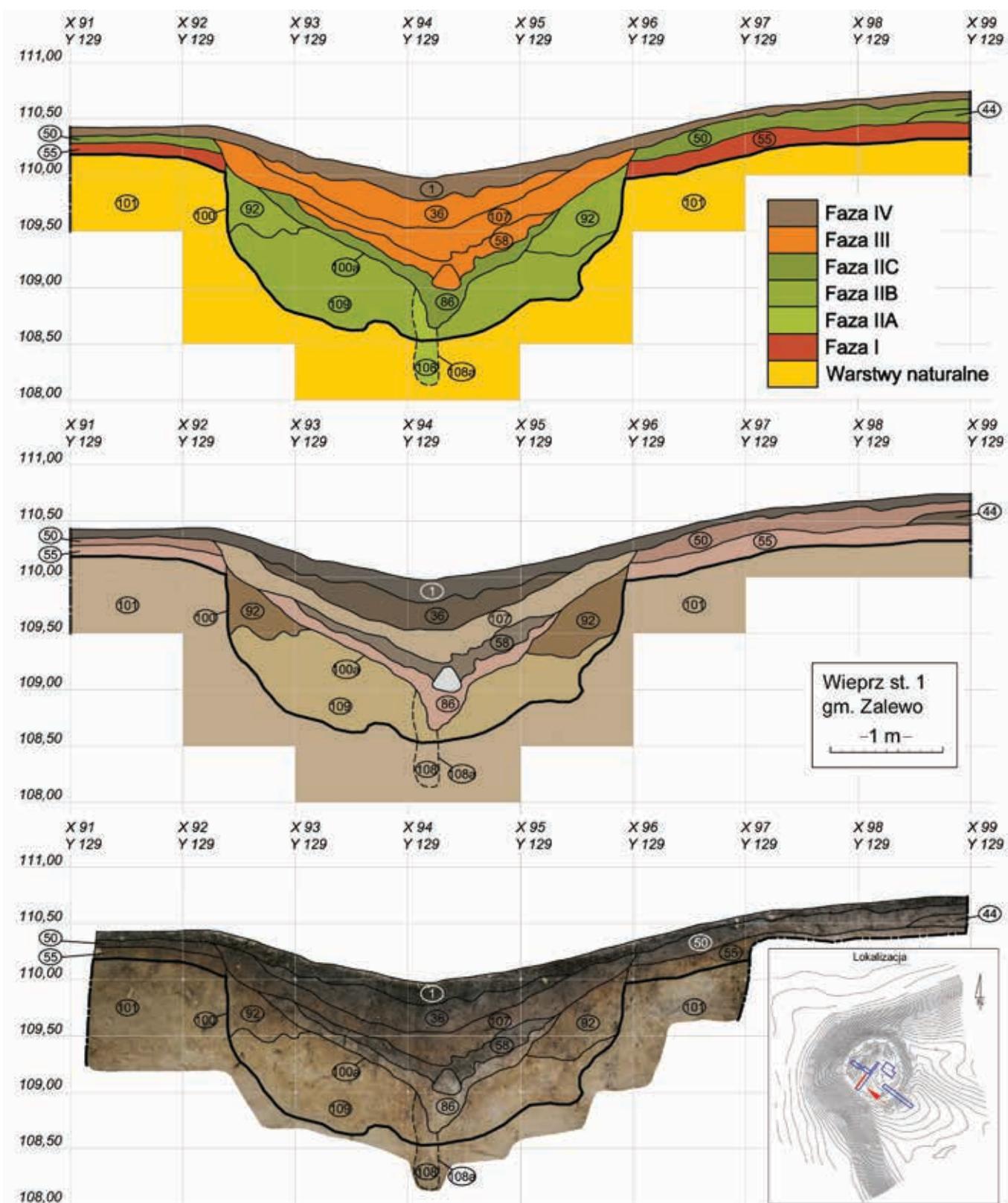
Wieprz st. 1
gm. Zalewo
—1 m—

Faza IV
Faza III
Faza IIC
Faza IIB
Faza IIA
Faza I
Warstwy naturalne

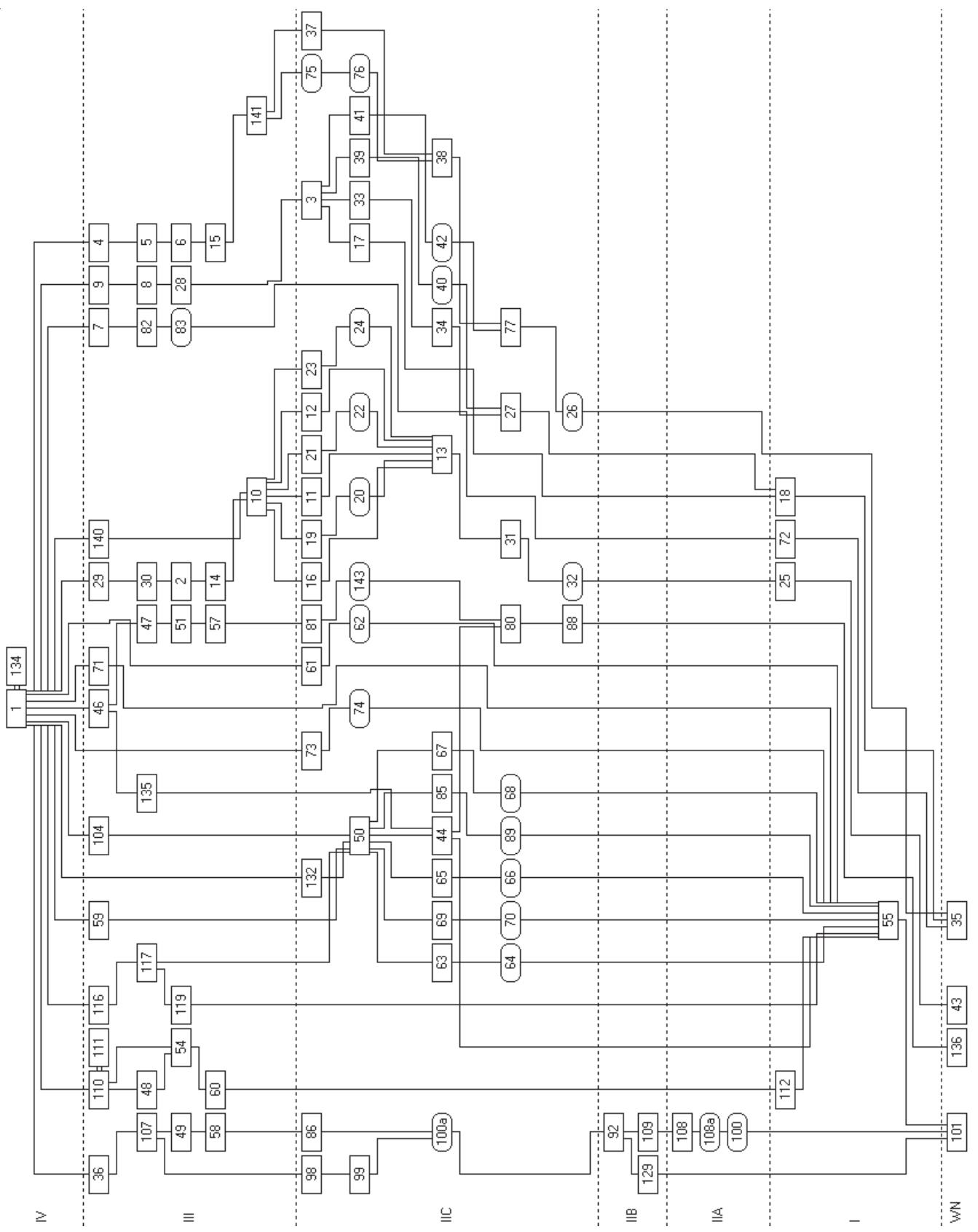

Ryc. 19. Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec. Stratygrafia stanowiska widoczna we wschodniej ścianie wykopu 4 (oprac. M. Rutyna, D. Wach i R. Solecki)

Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec

Ryc. 20. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Stratygrafia stanowiska widoczna w północnej ścianie wykopu 3 (oprac. M. Rutyna, D. Wach i R. Solecki)

Ryc. 21. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. M. Rutynai i D. Wach)

narastania gleby dno fosy zostało przykryte sypkim, niejednorodnym piaskiem 109 oraz sypkim, drobnoziarnistym piaskiem 92.

Podfaza IIC – budowa wału, wyprowadzanie dna fosy oraz poziom użytkowy

Faza IIC związana jest z budową i użytkowaniem grodu. Powstał wówczas wał grodziska (W1). We wnętrzu wału nie znaleziono żadnych śladów konstrukcji kamiennnej bądź spalonych konstrukcji drewnianych. Być może o istnieniu jakiegoś rodzaju konstrukcji drewnianej (np. płotów drewnianych lub plecionkowych, które się nie zachowały) świadczy odkryty u podstawy wału jasny piasek 27⁸ (o pionowych, wyraźnych granicach na obu końcach) oraz dwa doły posłupowe – nr 40 i 42 (na zewnętrznym skraju podnóża wału) w odległości ok. 30 cm od siebie. Nasyp wału tworzy drobnoziarnisty, sypki, jednorodny piasek 3 (ryc. 14–15 i 22).

Poewnętrznej stronie wału wyprowadzono dno fosy 26 (W1). Jej szerokość (u góry) wynosi około 5 m, a najwyższy punkt znajduje się na poziomie 109,25 m n.p.m. Różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a szczytem wału po osi zachodniej ściany wykopu 1 wynosi około 2,90 m. Fosa miała V-kształtny przekrój. Płytki (około 25–35 cm głębokości), płaskodenny rowek (około 20–30 cm szerokości) odkryty na jej dnie oraz dół posłupowy 76 może wskazywać, że w tym miejscu znajdował się płot bądź palisada. Poziom użytkowy w fosie wyznaczają następujące warstwy: niejednorodny, sypki piasek 77, skupisko około 10 kamieni (o średnicy od 5 do około 20 cm) 37 oraz niejednorodny, sypki piasek 38. Na zewnątrz fosy, około 1,5 m od jej krawędzi, znaleziono dwa prostokątne doły posłupowe – 62 i 74, oddalone od siebie o ok. 80 cm. Obecność tych dwóch obiektów być może wskazuje na istnienie konstrukcji obronnej, np. w postaci pali z plecionką między nimi.

Z horyzontem tym należy wiązać także warstwę użytkową odkrytą w obrębie wykopu 1, na majdanie grodziska, reprezentowaną przez niejednorodny piasek 17.

Na majdanie grodziska (W2) powstał wówczas poziom użytkowy. Na stropie sypkiego, jednorodnego piasku 13 zadokumentowano bruk kamienny 12, w południowo-zachodniej części wykopu, oraz dwa skupiska kamieni, 11 i 16, w północno-zachodniej. Bruk kamienny 12 stanowiło duże skupisko ściśle ułożonych kamieni (około 380 kamieni, o średnicy do 20 cm). Skupiska 11 (około 80 kamieni, o średnicy do 20 cm) i 16 (około 20 kamieni, o średnicy do 25 cm) były nieregularnego kształtu, a ich kamienie

Ryc. 22. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Przekrój przez wał w południowej części grodziska (fot. Z. Kobyliński)

Ryc. 23. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Bruki kamienne na majdanie (fot. Z. Kobyliński)

luźniej rozrzucone. Wszystkie trzy skupiska tworzyły w przybliżeniu powierzchnię płaską (ryc. 23). W północno-zachodniej części wykopu odkryto również dwa doły posłupowe 20 i 22 oraz jamę 24. Jama 24, o wymiarach około 70 x 80 cm i głębokości około 20 cm, w planie miała kształt nieregularnego owalu. Jej wypełniskiem był sypki, jednorodny piasek 23.

W fazie tej częściowo oczyszczono fosę (W3) z Podfazy IIA. Fosa 100a (W3) ma szerokość około 2,5 m, a jej najwyższy punkt znajduje się na poziomie 108,60 m n.p.m. Różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a majdanem po osi profilu W wynosi około

⁸ Na stropie warstwy 27 rysował się obiekt 34 (wypełnisko 33), który w trakcie eksploracji zinterpretowano jako pozostałości po korzeniach uschniętych drzew.

Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec

Tabela 1. Katalog warstw z opisem poszczególnych jednostek stratygraficznych grodziska w Wieprzu, st. 1 – wyspa Bukowiec (oprac. M. Rutyna i D. Wach)

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowej stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
1=134		1, 2, 3, 4	Majdan, wały, fosy	X=91–124; Y=99–139	Sypki, ziemisty, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 20 cm; humus	10YR 4/1		2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 50, 72
2	14	2	Majdan	X=107–110,75; Y=117,25–124	Nieciągły spąg piaszczystego wypełniska ob. 14 (prawdopodobnie nory zwierzęcej)	10YR 5/6	1	14
3		1	Wał	X=100–102; Y=106,9–115	Drobnoziarnisty, sypki, jednorodny piasek; miąższość do 90 cm; nasyp wału	10YR 6/6	4, 8, 15, 28	17, 27, 77
4		1	Stok wału	X=100–102; Y=105,4–111,85	Jednorodny, sypki piasek; miąższość do 20 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 5/2; 10YR 2/1	1, 5	3, 6
5		1	Fosa	X=100,50–102; Y=103,2–107,85	Nie jednorodny, sypki piasek; miąższość do 15 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 5/8; 10YR 4/2; 10YR 5/2	1	15
6		1	Fosa	X=100–101,85; Y=103,40–106,6	Nie jednorodny, sypki piasek; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 3/2	5	15
7		1	Fosa	X=100–102; Y=101–103,30	Bardzo sypki, drobnoziarnisty piasek; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 5/2	1	72
8		1	Stok wału, majdan	X=100–102; Y=111,95–118	Jednorodny, sypki piasek; miąższość do 20 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 4/2	1, 9	3, 17, 28
9		1	Majdan	X=100–102; Y=112,60–117,94	Skupisko luźno rozrzuconych około 40 kamieni (o śr. do 20 cm)		1	8
10		2	Majdan	X=107–112; Y=117–124;	Sypki, jednorodny piasek; miąższość do 15 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 5/2	1, 14, 30	13, 16
11		2	Majdan	X=108,54–109,97; Y=120,95–122,88;	Podłużne w planie skupisko kamieni (ok. 80 kamieni, o śr. do 20 cm); wymiary: 1,2 x 1,6 m		10	13
12		2	Majdan	X=107–109,90; Y=118–120,65;	Bruk kamienny, w południowo-zachodniej części wykopu stanowiło duże skupisko ściśle ułożonych kamieni (około 380 kamieni, o średnicy do 20 cm).		10	13
13		2	Majdan	X=107–112; Y=117–124;	Sypki, jednorodny piasek; miąższość do 10 cm; poziom użytkowy	10YR 6/3; 10YR 7/3	10	25
14	14	2	Majdan	X=107–110,75; Y=117,25–124	Spąg płytkiego, nieciągłego obiektu (wypełnisko 2) lub lokalnej warstwy wypełniającej zagłębienia stropu warstw niższych. Miąższość od kilku do 20 cm		2	10
15		1	Fosa	X= 100–102; Y= 103–107,4	Nie jednorodny, sypki piasek; miąższość do 40 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10 YR 3/2	5, 6	141
16		2	Majdan	X=109–110; Y=123–124	Skupisko kamieni przy ścianie NW wykopu; ok. 20 kamieni, o śr. do 25 cm		10	13
17		1	Majdan	X=100–102; Y=114,75–118	Nie jednorodny piasek; miąższość do 20 cm; poziom użytkowy	10YR 5/2; 10YR 6/3	3, 8, 28	18, 27
18		1	Majdan	X=100–102; Y=112,8–118	Drobnoziarnisty piasek; miąższość do 30 cm; poziom użytkowy	10YR 5/6	17, 27	35
19	20	2	Majdan	X=109,70–110,10; Y=123,25–123,53	Lekko ziemisty, nie jednorodny piasek; wypełnisko dolu posłupowego 20	2,5Y 4/2	10	20
20	20	2	Majdan	X=109,70–110,10; Y=123,25–123,53	Dół posłupowy, o wym. ok. 30 x 50 cm i gł. 30 cm, w planie był ovalny, a w przekroju-ksztaltny; wypełnisko 19		19	13
21	22	2	Majdan	X=108,55–109; Y=122,9–123,25;	Lekko ziemisty, nie jednorodny piasek; wypełnisko dolu posłupowego 22	2,5YR 3/2	10	22
22	22	2	Majdan	X=108,55–109; Y=122,9–123,25;	Dół posłupowy (wypełnisko 21), o wym. ok. 30 x 45 cm i gł. do 25 cm; kształt nieregularny, zbliżony do owalu, w przekroju U-ksztaltny		21	13
23	24	2	Majdan	X=110,1–110,80; Y=122,8–122,92	Sypki, jednorodny piasek; wypełnisko obiektu 24	10YR 3/2	10	24
24	24	2	Majdan	X=110,1–110,80; Y=122,8–122,92	Obiekt (jama?), o wym. ok. 70 x 80 cm i gł. ok. 20 cm, w planie miała kształt nieregularnego owalu; wypełnisko 23		23	13
25		2	Majdan	X=107–112; Y=117–124	Nie jednorodny, sypki piasek; miąższość do 30 cm; poziom użytkowy	10YR 4/6; 10YR 4/3; 10YR 3/4	13	43
26	26	1	Fosa	X=100–102; Y= 100,3–107,6	Fosa zewnętrzna; jej szer. (u góry) wynosi ok. 5 m, a najniższy punkt znajduje się na poziomie 109,25 m n.p.m; różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a szczytem wału po osi ściany W wynosi około 2,90 m. Fosa miała w przybliżeniu V-ksztaltny przekrój z łagodnie rozchylającymi się górnymi częściami		77	35

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowej stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna
						Znajduje się pod	Znajduje się nad
27		1	Wał	X=100–102; Y=107,71–115,6	Sypki piasek; miąższość do 20 cm; pionowe, wyraźne granice świadczą o istnieniu jakiegoś rodzaju konstrukcji drewnianej (np. płotów drewnianych lub plecionkowych, które się nie zachowały)	10YR 7/2	3, 17, 26 18, 35
28		1	Stok wału	X=100–102; Y=112,3–115,8	Jednorodny, sypki piasek; miąższość do 20 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 7/2	8 3, 17
29	30	2	Majdan	X=107–109,01; Y=121,65–124	Sypki, niejednorodny piasek; wypełnisko obiektu 30	10YR 5/2	1 30
30	30	2	Majdan	X=107–109,01; Y=120,65–124	Nieregularny obiekt z lokalnymi pionowymi zagłębienniami (pozostałościami po korzeniach drzew ?)		29 2
31	32	2	Majdan	X=108,4–108,85; Y=120,2–120,84;	Lekko ziemisty piasek. Wypełnisko obiektu 32.	10YR 5/2	13 32
32	32	2	Majdan	X=108,4–108,85; Y=120,2–120,84;	Obiekt (wypełnisko 31); owalny, 44 x 54 cm średnicy, głęb. do 0,2 m, rozszerzający się ku dołowi (pozostałość po korzeniach drzewa?)		31 25
33	34	1	Wał	X=101,60–101,80; Y=112,70–112,94	Wypełnisko obiektu 34; piaszczysta, sypka, niejednorodna ziemia	10YR 5/2; 10YR 6/2	3 34
34	34	1	Wał	X=101,60–101,80; Y=112,70–112,94	Owalny mały obiekt; średnica 16 x 24 cm, głęb. do 0,2 m; być może pozostałość korzenia drzewa		33 27
35		1	Wał, fosy, majdan	X=100–102; Y=101–118	Drobnoziarnisty piasek z wtrąceniami żelazistymi; Calec	10YR 6/3 2,5Y 5/2	27 -
36		3	Fosa	X=92,2–92,45; Y=127–129	Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 25 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 4/2	1 107
37	26	1	Fosa	X=100,09–101,2; Y=104,76–105,38	Skupisko ok. 10 kamieni (o śr. od 5 do około 20 cm) w zagłębiu środkowego poziomu fosy 26		141 38
38	26	1	Fosa	X=100–102; Y=104,25–106,7	Niejednorodny, sypki piasek; miąższość do 20 cm; poziom użytkowy w obrębie fosy 26	10YR 5/3	37, 141 77
39	40	1	Stok wału	X=100,65–101,3; Y=107,75–108,4	Lekko ziemisty piasek; wypełnisko obiektu 40	10YR 4/2; 10YR 5/3	3 40
40	40	1	Stok wału	X=100,65–101,3; Y=107,75–108,4	Dół posłupowy, o wym. 50 x 65 cm i gł. ok. 30 cm, w planie miał owalny zarys, a w przekroju był U-kształtny; wypełnisko 39		39 27
41	42	1	Stok wału	X=101,61–101,85; Y=107,48–107,69	Sypki, lekko ziemisty piasek; wypełnisko obiektu 42	10YR 4/2	3 42
42	42	1	Stok wału	X=101,61–101,85; Y=107,48–107,69	Dół posłupowy, w planie miał kształt okrągły, a w przekroju był nieckowaty; śr. ok. 20–25 cm, gł. ok. 50 cm; wypełnisko 41		41 77
43		2	Majdan	X=107–112; Y=117–124	Drobnoziarnisty, jednorodny piasek; calec	10YR 4/3	25 -
44		3, 4	Majdan, stok fosy	X=98,45–109; Y=127–135,5	Bardzo sypki, niejednorodny piasek; miąższość do 20 cm; poziom użytkowy	10YR 4/2	50 55, 80
46	88	4	Fosa	X=100–102; Y=135,07–136,82	Stropowe wypełnisko fosy 88; sypki, lekko ziemisty piasek; miąższość do 35 cm	10YR 4/2	1 44, 47, 51, 135
47		4	Stok fosy	X=100–102; Y=136,7–139	Warstwa z zewnętrznego stoku fosy 88; sypki, jednorodny piasek; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 4/1	1, 46 51
48		3	Majdan	X=98–99,1; Y=127–128,4	Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 15 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 4/2	111 54, 60
49		3	Fosa	Y=127–128,75; X=93,70–94,40	Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	2,5YR 7/4	107 58
50		3, 4	Majdan	X=91–92,3, 95,6–109; Y=127–132	Rozległa warstwa; sypki, niejednorodny piasek; miąższość do 30 cm; poziom użytkowy	2,5YR 6/4	1, 60, 100, 132 44, 55
51	88	4	Centrum i stok fosy	X=100–102; Y=136,4–139	Wypełnisko centrum i stoku fosy 88; sypki, niejednorodny piasek; miąższość do 30 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 3/2	47, 46 57, 135
54		3	Majdan	X=98,30–98,64; Y=127–127,40;	Ślady spalonego drewna (belki?); pas piaszczystej, ciemnej ziemi dł. 0,5 m i szer. 0,12 m, o orientacji E–W	10YR 3/1; 10YR 4/1	111, 48 60
55		3	Majdan	X=91–109; Y=127–129	Niejednorodny piasek; miąższość do 25 cm; poziom użytkowy	2,5YR 7/4	50 101
57	88	4	Centrum i stok fosy	X=100–102; Y=136,4–138,74	Sypki, drobnoziarnisty piasek; miąższość do 20 cm; prawdopodobnie warstwa osuwiskowa	10YR 5/3	51 81, 80

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Polożenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowej stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
58		3	Fosa	X=93–95,30; Y=127–129	Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 20 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 5/2	107	86
59		3	Krawędź fosy	X=96,30–96,75; Y=127–127,75	Sypki, drobno i średnioziarnisty, niejednorodny piasek; miąższość do 30 cm; pas ziemi w rowkopodobnym zagłębiu	2,5YR 7/4	1	50
60		3	Krawędź majdanu	Y=127–129,12; X=97,65–99,25	Wypełnisko zagłębia (prawdopodobnie nory zwierzęcej lub jamy po korzeniu); sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 30 cm	2,5YR 7/4	48	112
61	62	1	Stok fosy	X=100,30–100,60; Y=101,90–102,10	Niejednorodny, lekko ziemisty piasek; wypełnisko dołu posłupowego 62	10YR 4/1	1	62
62	62	1	Stok fosy	X=100,30–100,60; Y=101,90–102,10	Dół posłupowy, o wym. ok. 15 x 20 cm i gł. do 48 cm; w planie prostokątny, w przekroju nieckowaty; wypełnisko 61		61	72
63	64	3	Stok fosy	X=95,30–95,7; Y=128,12–128,35	Lekko ziemisty piasek; wypełnisko dołu posłupowego 64	10YR 5/2	50	64
64	64	3	Stok fosy	X=95,30–95,7; Y=128,12–128,35	Dół posłupowy, o wym. 20 x 40 cm i gł. ok. 25 cm, nieregularnie ovalny w planie, w przekroju U-kształtny		63	55
65	66	3	Krawędź fosy	X=96,22–96,51; Y=127,88–128,19	Lekko ziemisty, niejednorodny piasek; wypełnisko dołu posłupowego 66	10YR 5/2	50	66
66	66	3	Krawędź fosy	X=96,22–96,51; Y=127,88–128,19	Dół posłupowy, o wym. 28 x 30 cm i gł. ok. 20 cm, ovalny w planie, w przekroju U-kształtny; wypełnisko 65		65	55
67	68	3	Krawędź fosy	X=96,10–96,25; Y=128,25–128,40	Lekko ziemisty, niejednorodny piasek; wypełnisko dołu posłupowego 68	10YR 5/2	50	68
68	68	3	Krawędź fosy	X=96,10–96,25; Y=128,25–128,40	Dół posłupowy, o wym. 15 x 17 cm i gł. ok. 5 cm, ovalny w planie, w przekroju U-kształtny; wypełnisko 67		67	55
69	70	3	Krawędź fosy	X=96,20–96,40; Y=128,66–128,88	Ziemisty, niejednorodny piasek; wypełnisko dołu posłupowego 70	10YR 5/2	50	70
70	70	3	Krawędź fosy	X=96,20–96,40; Y=128,66–128,88	Dół posłupowy, o wym. 20 x 22 cm i gł. ok. 15 cm, ovalny w planie, w przekroju cylindryczny; wypełnisko 69		69	55
71		3	Krawędź fosy	X=96,50–97,79; Y=128,51–129	Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; leżą w nieregularnym lukowatym, rowkopodobnym zagłębiu (korytarz nory zwierzęcej?); szer. do 16 cm, miąższość do 25 cm	10YR 5/2	1	50
72		1	Stok fosy	X=100–102; Y=99–104,2	Niejednorodny, sypki piasek; miąższość do 20 cm; poziom użytkowy	2,5YR 3/2	7	35
73	74	1	Stok fosy	X=101,01–101,22; Y=101,86–102,02	Lekko ziemisty, niejednorodny piasek; wypełnisko obiektu 74	10YR 4/2; 10YR 3/1	7	74
74	74	1	Stok fosy	X=101,01–101,22; Y=101,86–102,02	Dół posłupowy, o wym. ok. 20 x 30 cm i gł. 40 cm; w planie regularny, zbliżony do prostokąta, w przekroju nieckowaty; wypełnisko 73		73	72
75	76	1	Fosa	X=100,6–100,78; Y=104,64–104,76	Niejednorodny, lekko ziemisty piasek; wypełnisko dołu posłupowego 76	10YR 3/6	141	76
76	76	1	Fosa	X=100,6–100,78; Y=104,64–104,76	Dół posłupowy (spag), o śr. ok. 20 cm i gł. kilku cm, w planie okrągły		75	38
77	26	1	Fosa	X=100–102; Y=103,04–107,8	Niejednorodny, sypki piasek; miąższość do 50 cm; poziom użytkowy	10YR 6/4	37, 38	26
80	88	4	Fosa	X=100–102; Y=135,2–137,9	Twardy, niejednorodny piasek; miąższość do 30 cm; poziom użytkowy	10YR 6/4; 10YR 7/6	81,57	88, 136
81	143	4	Fosa	X=101–102; Y=136,24–136,82	Wypełnisko obiektu 143; drobnoziarnisty, lekko ziemisty, niejednorodny piasek	10YR 5/4	57	143
82	83	1	Stok fosy	X=101–101,40; Y=103,45–103,7	Drobnoziarnisty, lekko ziemisty, niejednorodny piasek; wypełnisko ob. 83	10YR 6/4	7, 15	83
83	83	1	Stok fosy	X=101–101,40; Y=103,45–103,7	Nieregularnie ovalny obiekt; śr. 0,25 x 0,35 m, głęb. do 0,2 m; (pozostałość nory zwierzęcej?)		82	72
85	89	3	Krawędź fosy	X=92;	Lekko ziemisty, niejednorodny piasek; wypełnisko obiektu 89	10YR 5/2	55	89
86	100a	3	Fosa	X=92,6–95,35; Y=127–129;	Drobnoziarnisty, lekko pylasty, niejednorodny piasek; miąższość do 60 cm; poziom użytkowy	2,5YR 7/4	58	100a
88	88	4	Fosa	X=102–100; Y=134,75–138,75	Fosa wewnętrzna; szer. ok. 4 m; najniższy punkt znajduje się na poziomie 108,20 m n.p.m.; różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a majdanem po osi ściany E wynosi ok. 3 m; przekrój U-kształtny		80, 81	136

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowej stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna
						Znajduje się pod	Znajduje się nad
89	89	3	Krawędź fosy	X=92; Y=127–128	Dół posłupowy, o wym. 28 x 38 cm i gł. ok. 25 cm, ovalny w planie, w przekroju U-kształtny; wypełnisko 85		85 92
92		3	Stoki fosy	X=92,35–96; Y=127–129	Sypki, drobnoziarnisty piasek; miąższość do 40 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 5/4	86 109, 129
98	99	3	Fosa	X=95,60–95,65; Y=128,34–128,45	Lekko ziemisty piasek; wypełnisko dołu posłupowego 99	10YR 5/2	107 99
99	99	3	Fosa	X=95,60–95,65; Y=128,34–128,45	Dół posłupowy, o wym. 5 x 10 cm i gł. 5 cm, w planie prostokątny (o zaokrąglonych narożnikach), w przekroju U-kształtny; wypełnisko 98		98 100
100	100	3	Fosa	X= 127–129; Y=92–96	Fosa wewnętrzna; szer. ok. 4,20 m; rynnowaty przekrój; najniższy punkt znajduje się na poziomie 108,50 m n.p.m.; różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a majdanem po osi ściany W wynosi ok. 2 m; U-kształtny przekrój		92 101
100a	100a	3	Fosa	X=92,70–95,30; Y= 127–129	Fosa wewnętrzna; szer. ok. 2,5 m; jej najniższy punkt znajduje się na poziomie 108,60 m n.p.m.; różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a majdanem po osi profilu W wynosi około 1,9 m; V-kształtny przekrój		86 92, 109
101		3	Majdan, fosa	X=91–109; Y= 127–129	Drobnoziarnisty piasek z wytrąceniami żelazistymi; calec	2,5Y 4/2	55
104		3	Majdan	X=105,7–106,82; Y=127–127,85	Zespół naprzemiennych, jaśniejszych i ciemniejszych, cienkich (miąższości od kilku do 10 cm) warstwek piaszczystych	10YR 4/2, 10YR 5/3	1, 117 50, 44, 55
107		3	Fosa	Y=127– 129 ; X=92,25–96,05	Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 25 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 7/3	36 58
108	108a	3	Fosa	X=94,05–94,25; Y=128,9–129	Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; wypełnisko obiektu 108a	10YR 4/3	109 108a
108a		3	Fosa	X=94,05–94,25; Y=128,9–129	Ślad po słupie z dna fosy 100; wymiary: ok. 10 x 20 cm i gł. 50 cm; ściany pionowe dno niemal płaskie		108 100, 101
109		3	Fosa	X=92,3–95,85; Y=127–129;	Sypki, niejednorodny piasek; miąższość do 70 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	2,5Y 7/4	92 100
110=111		3	Majdan	X=97,5–99,1; Y=127–128,5	Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 35 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	10YR 6/2	1 48, 54, 50
112		3	Majdan	X=98,38–98,80; Y=127– 127, 3	Drobnoziarnisty, jednorodny piasek; wypełnisko wyraźnego, wąskiego zagłębienia; miąższość do 50 cm	10YR 5/4	60 101,55
116		3	Majdan	X=103–105,12; Y=127– 128,8	Warstwa kopca mrowiska; warstwa sypkiego, drobno- i średnioziarnistego piasku; miąższość do 25 cm	10YR 3/2	1 117
117		3	Majdan	X=100,40–106,2; Y=127–128,9	Warstwa kopca mrowiska; warstwa sypkiego, drobno- i średnioziarnistego piasku; miąższość do 35 cm	10YR 5/2 (30%); 10YR 5/3 (70%)	118 50, 119
119		3	Majdan	X=103,35–105,40 Y=127–128,3	Warstwa kopca mrowiska; sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 25 cm	10YR 5/2	117 55
129		3	Stok fosy	Y=91–91,65; X=129	Sypki, jednorodny piasek; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	2,5Y 5/4	92 101
132		3, 4	Krawędź majdanu	X=101–103; Y=128–130,3	Warstwa lokalna. Sypki, drobno- i średnioziarnisty piasek; miąższość do 20 cm	10YR 4/1	1 50, 44
135		4	Fosa	X=100–102; Y=135,45–136,34	Sypki, lekko pylasty piasek; miąższość do 25 cm	10YR 4/2	46 80
136		4	Fosa, majdan	X=100–103; Y=128–139;	Drobnoziarnisty, jednorodny piasek; calec	10YR 5/6	56, 80 -
140		2	Majdan	X=108,84–109,70; Y=121 –12,8;	Lokalny płat sypkiego, niejednorodnego piasku; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby w zagłębiu stropu warstwy niższej	2,5Y 6/6	1 10
141		1	Fosa	X=100–102; Y=104,40–106,15	Drobnoziarnisty piasek z węgielkami drzewnymi; miąższość do 10 cm; warstwa powstała w wyniku naturalnego narastania gleby	5YR 5/2; 10YR 3/1	15 38
143	143	4	Fosa	Y=136,40–136,75; X=101,85–102	Dół posłupowy lub część rowka na dnie fosy 88; wym. 15 x 35 cm i gł. 40 cm; w planie kształt połowy ovalu, w przekroju U-kształtny; wypełnisko 81		81 135, 80, 136

Tabela 2. Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec. Wykaz dołów posłupowych z Podfazy IIC (oprac. D. Wach i M. Rutyna)

Numer obiektu	Numer wypełniska	Położenie w obrębie grodziska	Wymiary w planie	Głębokość	Kształt w planie	Kształt w przekroju
20	19	Majdan	30 x 50 cm	30 cm	ovalny	V-kształtny
22	21	Majdan	20 x 30 cm	25 cm	nierregularne ovalny	V-kształtny
40	39	Na zewnętrznym skraju podnóża wału	90 x 100 cm	30 cm	ovalny	U-kształtny
42	41	Na zewnętrznym skraju podnóża wału	śr. 20–25 cm	50 cm	okrągły	nieckowaty
62	61	Na zewnątrz fosy, ok. 1,5 m od jej krawędzi	15 x 20 cm	48 cm	prostokątny	nieckowaty
64	63	Na stoku fosy	20 x 30 cm	25 cm	ovalny	U-kształtny
66	65	Na majdanie, tuż przy fosie	28 x 30 cm	20 cm	ovalny	U-kształtny
68	67	Na majdanie, tuż przy fosie	15 x 17 cm	5 cm	ovalny	U-kształtny
70	69	Na majdanie, tuż przy fosie	20 x 22 cm	15 cm	ovalny	cylindryczny
74	73	Na zewnątrz fosy, ok. 1,5 m od jej krawędzi	20 x 30 cm	40 cm	prostokątny	nieckowaty
76	75	Na dnie fosy	śr. 20 cm	2 cm	okrągły	U-kształtny
89	85	Po zewnętrznej stronie fosy	28 x 38 cm	25 cm	ovalny	U-kształtny
99	98	Na stoku fosy	5 x 10 cm	5 cm	prostokątny o zaokrąglonych narożnikach	U-kształtny
143	81	Na dnie fosy wewnętrznej	15 x 35 cm	40 cm	połowa owalu	U-kształtny

1,9 m. Fosa miała V-kształtny przekrój. Na jej dnie powstał poziom użytkowy reprezentowany przez drobnoziarnisty, lekko pylasty, niejednorodny piasek 86. Obecność dwóch dołów posłupowych na stoku fosy (od strony majdanu), trzech dołów na majdanie tuż przy fosie oraz jednego dołu posłupowego po zewnętrznej stronie fosy sugerują istnienie trzech konstrukcji obronnych, np. w postaci pali z plecionką między nimi.

Także w północnej części grodu wyprofilowano dno fosy (W4). Szerokość fosy wewnętrznej 88 w wykopie 4 wynosi około 4 m, a najniższy punkt znajduje się na poziomie 108,20 m n.p.m. Różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a majdanem po osi profilu E wynosi około 3 m. Przekrój fosy był U-kształtny. Obecność dołu posłupowego 143 na jej dnie sugeruje obecność w tym miejscu konstrukcji obronnej, np. w postaci plotu bądź palisady. Ponadto w wypełnisku fosy zadokumentowano warstwę użytkową twardą, niejednorodny piasek 80.

Na majdanie grodziska, w wykopie 3 i 4, powstały wówczas warstwy użytkowe reprezentowane przez sypki, niejednorodny piasek 50 i bardzo sypki, niejednorodny piasek 44.

Faza III – opuszczenie grodziska

Po opuszczeniu grodziska jego wały uległy daleko idącej erozji i spłynęły w kierunku majdanu oraz fos. W wykopie 1 zaobserwowano następujące warstwy:

drobnoziarnisty piasek z węgielkami drzewnymi 141; niejednorodny, sypki piasek 15; niejednorodny, ziemisty piasek 6; bardzo sypki, drobnoziarnisty piasek 7; niejednorodny, sypki piasek 5; sypki, jednorodny piasek 4; sypki, drobnoziarnisty piasek 28; drobnoziarnisty, jednorodny piasek 8 oraz spoczywającym na nim skupisko 9, rozrzuconych luźno około 40 kamieni (o średnicy do 20 cm).

W wykopie 2 z horyzontem tym możemy wiązać: sypki, jednorodny piasek 10; obiekt 30, będący zapewne pozostałością po uschniętych korzeniach drzew (wypełnisko 29) oraz norę zwierzęcą 14 (wypełnisko 2).

Natomiast w wykopie 3 faza ta jest reprezentowana przez sypkie, drobno- i średnioziarniste warstwy piasku 71, 59, 54, 58, 107, 49, 36, 60, 48, 111, 119, 117, 116, 104 oraz 132.

Z tą fazą należy wiązać także odkryte w wykopie 4 warstwy: sypkiego, drobnoziarnistego piasku 57; sypkiego, lekko pylastego piasku 135; sypkiego, niejednorodnego piasku 51; bardzo sypkiego, jednorodnego piasku 47; sypkiego, lekko ziemistego piasku 46 oraz sypkiego, niejednorodnego piasku 132.

Faza IV – współczesny poziom użytkowy

Obecny poziom użytkowy w wykopach 1, 2, 3 i 4 tworzy ziemisty, drobno- i średnioziarnisty piasek 1.

ZNALEZISKA

URSZULA KOBYLIŃSKA

Ceramika

Badania wykopaliskowe nawarstwień kulturowych grodziska dostarczyły 59 fragmentów ceramiki; w tej liczbie znalazły się jedynie cztery górne części naczyń z zachowanym wylewem, stanowiące odpowiednik 26% SEN oraz dwie części przydenne i dwa dna (wkłesłe i lekko wkłesłe) stanowiące odpowiednik 50% SEN. Zespół zawiera 48 fragmentów brzuśców, z których 21 charakteryzuje się gładką, matową powierzchnią, 8 jest wypolerowanych, 15 szorstkich, zaś rodzajem powierzchni czterech fragmentów nie można było określić ze względu na ich zniszczanie. Materiał ceramiczny jest mocno rozdrobniony, zarówno wskutek działania procesów depozycyjnych zachodzących w czasie użytkowania tego miejsca, jak i wskutek znacznej łamliwości kruchej masy ceramicznej naczyń. Struktura wielkościowa zespołu obejmuje fragmenty głównie wielkości 2 i 3 cm, przy niewielkim udziale nieco większych fragmentów o wielkości 4 cm. W niewielkim stopniu natomiast fragmenty ceramiki znalezione podczas wykopalisk były zniszczone wskutek spłukania powierzchni czy jej starcie. Duża część znalezionych fragmentów naczyń ma odpryski powierzchniowej warstwy glinki. Pod względem zniszczenia materiał ten można zaklasyfikować głównie do II kategorii zniszczenia⁹; nieco mniej fragmentów należy do I kategorii, a bardzo niewiele do kategorii III (tab. 3–4). Można zatem sądzić, że jest to materiał ceramiczny zalegający na wtórnym złożu, stanowiący wynik przemieszczeń podepozycyjnych zachodzących w czasie rozmaitych przekształceń terenu.

Cechy technologiczne

Wszystkie znalezione na tym stanowisku fragmenty ceramiki wykazują jednorodne cechy. Są to ułamki cienkościennych naczyń o wyraźnie wychylonym na zewnątrz wylewie i charakterystycznym ornamencie w postaci odcisków cienkiego sznura, zgrupowanych w kilka poziomych linii występujących w górnej partii naczyń: od wylewu po uwypuklony brzusiec. Makroskopowa analiza materiału wskazuje, że masa garnarska poszczególnych fragmentów cechuje jednolity stopień przygotowania. Jest to ceramika jednolitej barwy jasnorudej, jasnobrązowej i jasnobrunatnej (5YR 5/4, 5/6, 4/4), przeważnie z obu stron. Z rzadka wewnętrze wykazują śladowe plamy szarego okopienia lub jest pokryte tłustą czarną glinką. Do masy ceramicznej dodawana była zawsze duża ilość domieszków o zróżnicowanej granulacji, w tym dużych ziaren (nawet do 0,4 cm średnicy) o ostrych krawędziach,

barwy białej, czyli kwarcytu i jasnoróżowego skalenia oraz srebrnej miki. Większość fragmentów, mimo swej cienkościenności, zawiera nieproporcjonalnie dużo grubych ziaren, widocznych w przełamach. Masa ceramiczna wykazuje w przełamach liczne szpary i niedokładne złączenia wałków oraz poszczególnych części naczynia, co można zaobserwować na przykładzie klejania części dna lub przyklejanego plastycznego wałka do ścianki bocznej. Powierzchnia zewnętrzna tych naczyń jest w większości przypadków (21 fragmentów) gładka, równa, matowa, bez wystających ziaren na powierzchni; ale także nierówna (15 fragmentów), z wyraźnie zaznaczającymi się ziarnami domieszków pod powierzchnią zagłębającej warstwy tłustej glinki. Te ostatnie fragmenty pochodzą głównie z brzuśców i dolnych partii naczyń. Osiem fragmentów brzuśców charakteryzuje się powierzchnią, która – choć nie zawsze na całej zauważonej przestrzeni jest idealnie gładka – ma wyraźne zacieki tłustej glinki i wykazuje ślady wypolerowania, co przejawia się śliską, choć nierówną powierzchnią. W większości przypadków powierzchnie wykazują ślady pokrycia cienką warstwą tłustej glinki. Odpryski tej glinki widoczne na wylewach i sztyjkach.

Formy naczyń

Nieliczne zachowane części górne naczyń dają ograniczone możliwości rekonstrukcji form ze względu na fragmentarność zachowania. Można jednak sugerować, że były to naczynia średnie i małe, o średnicy wylewu wynoszącej od ok. 12 do 20 cm. Są to formy cienkościenne z wyraźnie odgiętą częścią górną z wylewem, lub z łagodnie wychyloną, zaopatrzoną w przeważnie w łukowatą, krótką sztyjkę (tabl. 1:3–4, 7). Wylewy są ścięte, o zaokrąglonych krawędziach (tabl. 1:1–4). Pasma odcisków sznura są mocno wgłębione, także na wylewie (tabl. 1:4), natomiast wąskie smugi są bardzo płytkie, miejscami zanikające (tabl. 1:9) i na powierzchniach nie zawsze przebiegają równolegle (tabl. 1:1, 5–6). Jedno naczynie wykazuje ślady przepalenia (tabl. 1:2). Znaleziono także fragment brzuśca z plastyczną listwą, także noszące ślady przepalenia (tabl. 1:8). Dna naczyń były małe, średnicy ok. 7 cm, lekko wkłesłe, z wydzieloną stopką. Na powierzchniach zewnętrznych den zaznaczają się odciski po ziarnach i grube ziarna oraz drobne negatywy po odciskach organicznej podsypki z podkładki (tabl. 1:10–11).

Analogie

Na terenach północno-wschodniej Polski i sąsiadujących terenach Rosji tego rodzaju ceramika ornamentowana odciskami sznura znana jest między innymi z osady bagiennej w Serowie D, raj. Oziersk w obwodzie kaliningradzkim oraz z osady położonej na piaszczystej wyspie wydmowej w po-

⁹ Według klasyfikacji zaproponowanej przez Buka 1990a.

Tabela 3. Zestawienie ilościowe fragmentów ceramiki z grodziska w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec
(oprac. U. Kobylińska)

Jednostka stratygraficzna	Wylewy						Brzuśce						Dna						Ornament			Chronologia		
	Liczba różnych naczyń	Liczba fragmentów łącznie	Liczba fragmentów	SEN (procent obwodu)	Ornamentowane	Szyjki	Liczba fr. ogólnem	Gładkie	Wypolerowane	Szorstkie	Nieokreślone	Ornamentowane	Części przydenne	Liczba fragmentów	SEN (procent obwodu)	Rodzaj	Wkleśte	Lekko wkleśte	Plaskie	Fragmenty przepalone	Fragmenty o wypłukanej powierzchni	Odciski	Epoka neolitu/brązu	
3	1						1	1			1											1		
6	1						1	1			1											1		
12	1	1	1	10	1																	1		
13	2						2	1	1													2		
17	8	1	1	1	1		7	2	1	4	2							1	3	2		8		
25	2						2		1	1	1											2		
27	5					1	3	1		1	1	2	1						3	1	1	5		
35	1						1	1				1							1	1		1		
36	1						1	1			1								1	1		1		
38	3						3	3			1									1		3		
44	6	1	1	10	1	2	3	1		2		2								2	1	6		
47	1						1	1														1		
48	2						2	1			1	1							1			2		
49	1											1							1			1		
50	7	1	1	5			6	1	2	2	1	4							1	4		7		
54	1						1		1			1								1		1		
55	3						2		1	1			1	25		1							3	
58	3						3	2		1												3		
60	1						1		1													1		
72	1						1	1														1		
86	8						7	3	1	2	1			1	25	1			4			8		
Suma	59	4	4	26	2	3	48	21	8	15	4	18	2	2	50	1	1	0	1	15	14	2	3	59

Tabela 4. Fragmentacja i erozja fragmentów ceramiki z grodziska w Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec
(oprac. U. Kobylińska)

Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe								Stopień erozji			Suma
	1	2	3	4	5	6	7	8	I	II	III	
3				1								1
6			1									1
12					1							1
13	1	1										2
17		2	3	3						2	5	1
25	1	1								1	1	
27		3	1	1							3	2
35		1										1
36		1										1
38			3							1	2	3
44		1	2	1		1	1			5	1	6
47		1									1	
48	1		1								2	2
49				1							1	1
50		2	1	3	1					5	1	1
54			1								1	
55			2		1					3		3
58			2		1						3	3
60		1								1		1
72		1									1	
86			5	1		1		1	1	3	3	2
Suma	1	11	27	11	5	2	1	1	21	29	9	59

bliżej wsi Sośnia, gm. Radziłów, pow. grajewski, st. 1¹⁰. Podobna ceramika z ornamentem odcisków cienkiego sznura wystąpiła w Szestnie, gm. Mrągowo, pow. mrągowski na „Ptasiej Wyspie”, gdzie datowana jest na przełom III/II i II tys. p.n.e., do przełomu epok neolitu i brązu¹¹. W osadzie w Paprotkach Kolonii, st. 41, gm. Miłki, pow. giżycki w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich odkryto – wśród ceramiki o chronologii pradziejowej, bliżej przez autora opracowania nieokreślonej – fragment wylewu i szyjki naczynia analogicznego w formie do fragmentu z grodziska na Wyspie Bukowiec w Wieprzu¹². Dokładną analogię dla szyjki naczynia zdobionej odciskami sznura znaleziono także w czasie realizacji projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* podczas badań grodzisk w Łodygowie, st. 1 i 2, gm. Kisielice, pow. iławski¹³.

Przyjmując za cechę charakterystyczną i wyróżniającą ornament odcisku sznura na powierzchni naczyn, odkryte podczas badań grodziska na Wyspie Bukowiec fragmenty ceramiki należałoby łączyć z kręgiem kultury ceramiki sznurowej. Jednak ze względu na nowe odkrycia i ustalenia badaczy zespołów z epoki neolitu i wczesnej epoki brązu z terenu Polski północno-wschodniej¹⁴, tego rodzaju materiał ceramiczny należy raczej łączyć z tzw. stylistyką północno-wschodnią kręgu kultury ceramiki sznurowej¹⁵, czytelną również w źródłach z Kotliny Grudziądzkiej (np. Stare Marzy, gm. Dragacz, stanowisko 5; Ruda, gm. Grudziądz, stanowiska 3–6)¹⁶ oraz z Ziemi Dobrzyńskiej (np. Skrzypkowo, gm. Obrowo, stanowisko 13¹⁷). Krąg ten wiązany jest ze schyłkowym odcinkiem rozwoju kręgu kultury ceramiki sznurowej lub z początkami epoki brązu¹⁸. Termin „stylistyka północno-wschodnia” w tym kontekście ma wskazywać na główny komponent genetyczny. Tego rodzaju źródła ceramiczne na obszarze doliny Dolnej Wisły oraz na terenach położonych na północny wschód od niej są trudne do jednoznacznej kwalifikacji kulturowej. Wynika to z interkulturowości wielu cech w tych kulturach, między innymi podobieństw w działalności gospodarczej i powszechności występowania zdobnictwa sznurowego w kulturach takich, jak rzucewska-przymorska, w młodszych fazach kultury amfor kuli-

stych i oczywiście w kulturze ceramiki sznurowej oraz w niektórych zespołach z wczesnych okresów epoki brązu, czy ze względu na analogiczne cechy technologiczne naczyń nawiązujących do tradycji wytwórczości ceramicznej kultury amfor kulistych, kultury rzucewskiej, późnej kultury ceramiki sznurowej, ewentualnie kultur strefy leśnej – horyzontu Linin kultury niemeńskiej i kultury grzebykowej¹⁹. Podobny materiał ceramiczny o cechach synkretycznych odkryto niedawno na Pojezierzu Mazurskim, określając go mianem zespołów typu Ząbie-Szestno²⁰. Jednoznacznie trudno więc sprecyzować przynależność kulturową tak nielicznego zespołu ceramicznego odkrytego na złożu wtórnym z Wyspy Bukowiec.

Oznacza to, że teren grodziska, stanowiący piaszczysty pagórek wznoszący się wysoko ponad taflą jeziora, musiał być wykorzystywany jako obozowisko ludności związaną z tzw. stylistyką północno-wschodnią kręgu kultury sznurowej naprawdopodobnie we wczesnej epoce brązu. Nawarstwienia związane z tym osadnictwem zostały zniszczone podczas późniejszej budowy grodu typu refugialnego.

Zabytki wydzielone

Jednym zabytkiem pozaceramicznym znalezionym podczas badań grodziska jest skorodowany żelazny haczyk o długości ok. 5,3 cm, w przekroju kwadratowy ze zwężonym końcem i zagiętą pod kątem prostym drugą końcówką (tabl. 2:1). Na wschodnim brzegu wyspy Bukowiec, naprzeciw miejsca usytuowania grodu, w trakcie badań podwodnych²¹ znaleziono żelazną podkowę (tabl. 2:2). Jest ona skorodowana, lecz dobrze zachowana, masywna, o szerokich (ok. 3 cm) ramionach, o nierównej długości, zwężających się na końcach. Maksymalna jej szerokość wynosi 11,5 cm, a wysokość ok. 11 cm. Podkowa ma regularne otwory po czterech gwoździach z każdej strony, usytuowane w rowku. Jeden gwóźdź mocujący zachował się w całości. Taki sposób mocowania podkowy chronił głowkę gwoździa przed zbyt szybkim ścieraniem się i odpadnięciem podkowy. Analogiczne podkowy określa B. Gierlach jako typ delta²². W czasie badań podwodnych w pobliżu grodziska znaleziono także skorodowany i przełamany w dwóch miejscach żelazny sierp (tabl. 2:3), o lekko łukowatym kształcie, który ma całkowitą długość ok. 29 cm, zaś szerokość jego ostrza wynosi ok. 2 cm, a grubość od strony grzbietowej ok. 0,9 cm.

¹⁰ J. Okulicz 1973: ryc. 50:b; Więckowska i Kempisty 1970: tabl. 14:1, 3, 5.

¹¹ Fedorczyk 1998: 140.

¹² Karczewski 1998: tabl. 3:6.

¹³ Por. w niniejszej publikacji opracowanie wyników badań grodziska w Łodygowie, st. 2.

¹⁴ Manasterski 2009; Kurzyk 2013.

¹⁵ Bokiniec 2006: ryc. 1A.

¹⁶ Bokiniec 2006: 189, ryc. 1.

¹⁷ Kurzyk i Werra 2011.

¹⁸ Bokiniec 2006.

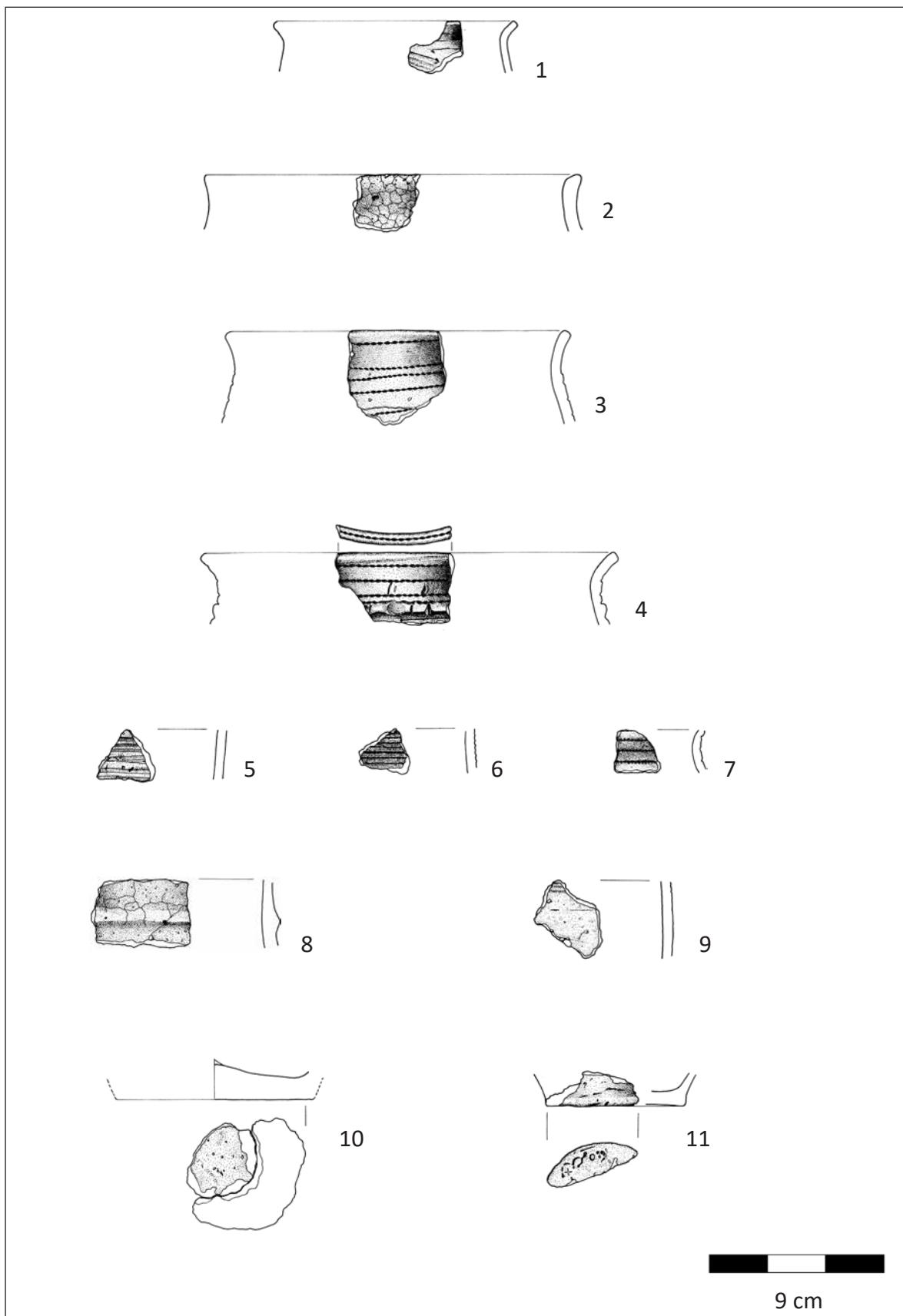
¹⁹ J. Żurek 1954; Kilian 1955; Wiślański 1966; Nosek 1967; Machnik 1979; Bokiniec 2006; Czebreszuk 1996; 2000; Smyt 1996; 1999; Jóźwiak 2003; Manasterski 2009.

²⁰ Manasterski 2009.

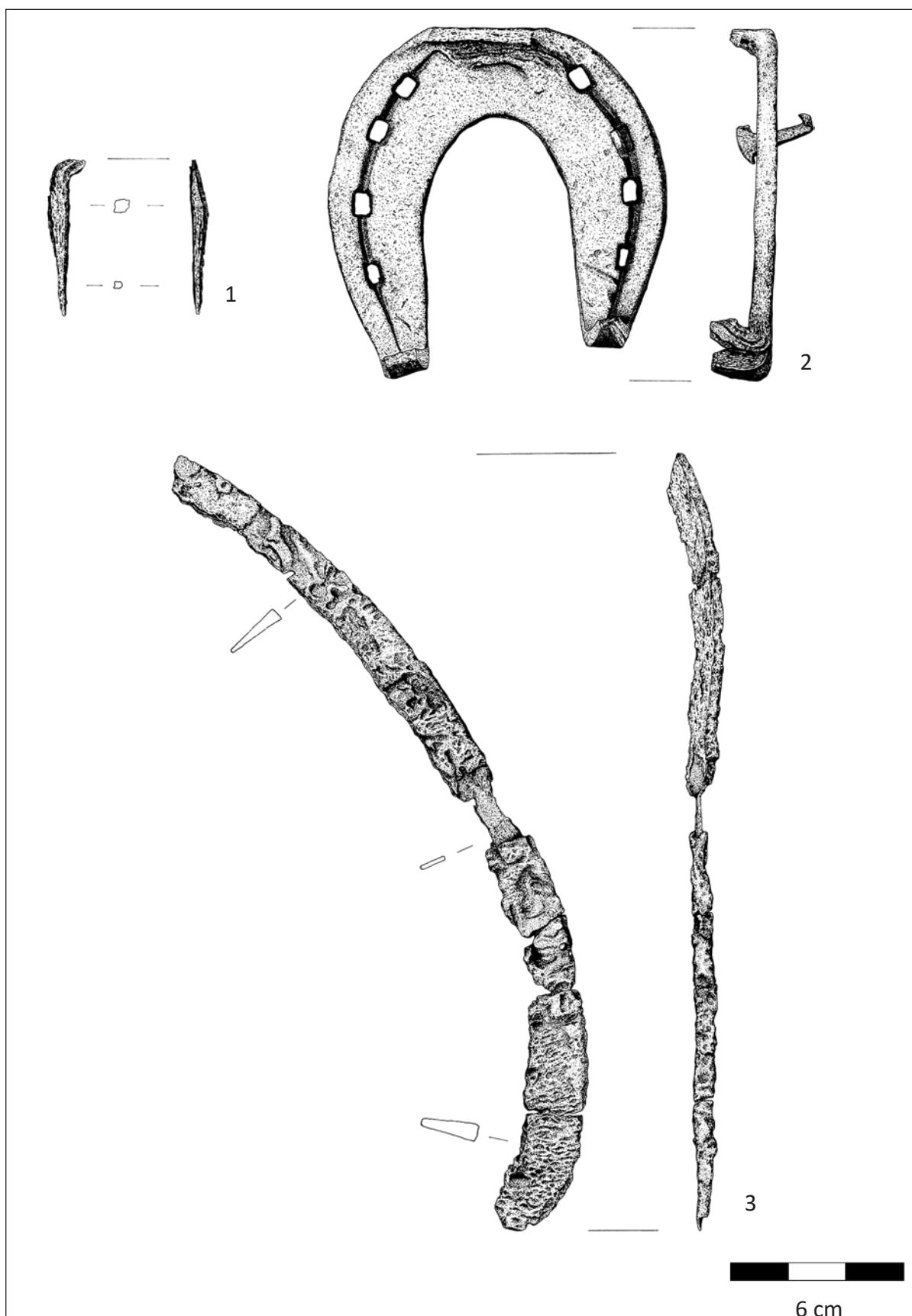
²¹ Pydyn 2013.

²² Gierlach 1972: 47, tabl. 6: 71–72.

Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec

Tablica 1. Wieprz, st. 1 – wyspa Bukowiec. Ceramika (rys. D. Wach)

Tablica 2. Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec. Zabytki wydzielone (rys. D. Wach)

CHRONOLOGIA STANOWISKA

W trakcie badań wykopaliskowych pozyskano wyłącznie ceramikę datowaną na neolit – wczesną epokę brązu. Materiał ceramiczny odkryty w nawarstwieniach kulturowych wiązanych z fazą II i III znalazł się w tych warstwach wtórnie – w trakcie budowy grodziska.

Przeprowadzono również datowanie radiowęglowe. Do analizy wybrano kawałek węgla drzewnego ze spągu warstwy 38 (Faza IIA), będącej jednym z poziomów użytkowych w fosie zewnętrznej (W1). Datowanie po kalibracji dało przedział lat 1669–1994 z prawdopodobieństwem 95,4%. Prawdopodobnie pobrana próbka została zanieczyszczona współczesnym materiałem organicznym²³.

²³ Kobyliński 2016.

DZIEJE GRODZISKA NA WYSPIE BUKOWIEC NA JEZIORZE JEZIORAK

MAGDALENA RUTYNA I DARIUSZ WACH

Grodzisko w Wieprzu, st. 1 (wyspa Bukowiec) ma zachowaną wyraźną formę terenową, z dogodnymi warunkami jeśli chodzi o jego obronność. Zaskakujący jest fakt, iż przy czytelnym układzie konstrukcyjnym liczba znalezisk archeologicznych (ceramiki i innych zabytków) jest znikoma. Na podstawie materiału ceramicznego pozyskanego w trakcie badań archeologicznych można przypuszczać, że w pólnej epoce neolitu lub w początkach epoki brązu w miejscu tym funkcjonowała otwarta osada. Druga faza użytkowania tego stanowiska przypada być może na wczesną epokę żelaza. Wskazuje na to obecność konstrukcji obronnych charakterystycznych dla tej epoki. Jednak brak ceramiki z wczesnej epoki żelaza nie pozwala na dokładne ustalenie chronologii stanowiska. Nasuwa się wniosek, że grodzisko to albo tuż po zbudowaniu opuszczono, albo też użytkowano je w tak mało intensywny sposób, że ślady tego nie zachowały się w ewidencji zabytkowej. Z pewnością należy odrzucić tezy wysunięte przez autorów badań z 1997 roku – datujące stanowisko na czasy napoleońskie.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Abramek B.
1995. Grodzisko średniowieczne w Widoradzu pod Rudą koło Wielunia, st. 1. Wstępne podsumowanie wyników. *Sieradzki Rocznik Muzealny* 10: 103–119.
2007. Militaria z grodziska średniowiecznego w Widoradzu pod Rudą koło Wielunia. *Archaeologia Historica Polona* 17: *Studia z dziejów wojskowości, budownictwa, kultury*, 95–111. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Achremczyk, S.
2006. Susz polityczne dzieje miasta, [w:] J. Cygański (red.), *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, 33–40. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
- Acsádi, G. i J. Nemeskéri
1970. *History of human life span and mortality*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Andel, K.
1959. Pekáče a pece z doby hradištej v Zemplíne. *Študijné Zvesti AÚSAV* 3: 115–129.
- Affelski, J. i Z. Dłubakowski
2011. Badania archeologiczne na wielokulturowej osadzie w Legardzie, stanowisko 1 (AZP 52–52/1), gm. Gostynin, woj. mazowieckie, w latach 2005–206, [w:] *Raport 2005–2006*, 487–495.
- Andrzejewska, A.
1997. Jeszcze o tzw. ceramice husyckiej z terenu Kujaw na przykładzie znalezisk ze Zgławiczkami, woj. włocławskie. *Archaeologia Historica Polona* 5: 175–185.
- Ansorge, J.
2000. Mittelalterliche Kalkbrennerei in Vorpommern, [w:] U. Müller (red.), *Handwerk, Stadt, Hanse. Ergebnisse der Archäologie zum mittelalterlichen Handwerk im südlichen Ostseeraum*, 131–144. Frankfurt: Peter Lang.
- Antoniewicz J.
1949. Rezerwat: grodzisko w Świecie. Maszynopis w Archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.
1950. Z zagadnień ochrony zabytków wczesnośredniowiecznego budownictwa obronnego na Warmii i Mazurach. *Sprawozdania Państwowego Muzeum Archeologicznego* 3: 51–77.
1954. Zagadnienie wczesnożelaznych osiedli obronnych na wschód od dolnej Wisły i w dorzeczu rzeki Pregoły. *Wiadomości Archeologiczne* 20: 327–368.
1964. Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach. *Świątowit* 25: 5–211.
- Antoniewicz, W. i Z. Wartołowska
1964. *Mapa grodzisk w Polsce*. Wrocław: Ossolineum.
- Auch, M., M. Bogucki i M. Trzeciecki
2012. Osadnictwo średniowieczne i nowożytnie na stanowisku Janów Pomorski 1, [w:] M. Bogucki i B. Jurkiewicz (red.), *Janów Pomorski, stan. 1. Wyniki ratowa-*niczych badań archeologicznych w latach 2007–2008, 1:2, 233–295. *Studia nad Truso 1*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
- Barnycz-Gupieniec, R.
1959. *Naczynia drewniane z Gdańska w XXIII wieku*. Acta Archaeologica Universitatis Lodzienensis 8. Łódź: Ossolineum.
- Baron, J. i P. Rzeźnik
1999. Wczesnośredniowieczny budynek z tzw. korytarzykiem wejściowym z osady w Obiszowie na Wzgórzach Dalkowskich. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 41: 269–280.
- Bass, W.M.
1995. *Human osteology: a laboratory and field manual*. Springfield: Missouri Archeological Society.
- Behla, A.
1888. *Die vorgeschichtlichen Rundwälle im östlichen Deutschland*. Berlin: A. Asher.
- Beranová, M.
1979. Diskuse o tzv. pražnicích. *Archeologické rozhledy* 31 (1): 101–104.
- Bezzenberger, A.
1900. Hügelgrab bei Gr. Hanswalde, Kr. Mohrungen. *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* 21: 88–90.
- Bieńkowska, K.
2005. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Surażu, woj. podlaskie. *Podlaskie Zeszyty Archeologiczne* 1: 121–166.
- Bieńkowska, K. i N. Pachobut
2006. *Dziedzictwo archeologiczne Podlasia i Grodzieńszczyzny*. Białystok: Muzeum Podlaskie w Białymostku.
- Biermann, F. (red.)
2001. *Penigsberg. Untersuchungen zu der slawischen Burg bei Mittenwalde und zum Siedlungswesen des 7./8. Jahrhunderts am Teltow und im Berliner Raum*. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 26. Weissbach: Beier and Beran.
- Biermann, F., C. Herrmann i A. Koperkiewicz
2016. Alt Wartenburg / Barczewko na Warmii. Początki miasta średniowiecznego i jego fortyfikacje, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 49–70. Archaeologica Hereditas 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Błędowski, P., W. Chudziak i M. Weinkauf
2007. Wczesnośredniowieczna osada podgrodowa i cmentarzysko szkieletowe w Kałdusie, gm. Chełmno, stanowisko 2 (badania w latach 2004–2005), [w:] XV Sesja Pomorza Znawcza, 249–261. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne.
- Błoński, M.
2000. Średniowieczne ostrogi z grodziska na Zawodziu w Kaliszu. *Archeologia Polski* 45: 53–91.

Wykaz cytowanej literatury

- Boetticher, A.
1898. *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen*. T. 3: *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Oberlandes*. Königsberg: Kommissionsverlag von Bérnh. Teichert.
- Boguwolski, R.
1976. Plemięta, gm. Gruta. *Informator Archeologiczny* 1975: 256–257.
- Bojanowski, M.J., U. Czarniecka, A. Gąsiński, P. Jokubauskas, U. Kobylińska, Z. Kobyliński i Ł. Kruszewski
2016. Petrografia ceramiki pradziejowej i średniowiecznej z grodzisk zachodniej części ziem pruskich, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 113–171. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Bojanowski, M.J., U. Kobylińska i Z. Kobyliński
2013. Wyniki badań petrograficznych ceramiki z grodzisk w Kamionce, Mozgowie i Borecznie w powiecie iławskim, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 423–456. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Bojarski, J.
1997. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Szynwałdzie, woj. toruńskie (badania w 1995 roku), [w:] W. Chudziak (red.) *Wczesnośredniowieczny szlak lądowy z Kujaw do Prus (XI wiek): studia i materiały*, 163–186. Adalbertus – tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie 2. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Instytut Archeologii i Etnologii.
1998. Weryfikacja grodzisk wczesnośredniowiecznych na Pojezierzu Iławskim w latach 1995–1997, [w:] M. Dworaczyk et al. (red.), *XII Sesja Pomorzanowcza, Szczecin 23.-24. października 1997 r.: materiały*, 199–210. Acta Archaeologica Pomorana 1.
2007. Wczesnośredniowieczne pucharki ceramiczne z Napolą, jako podstawa rekonstrukcji kontaktów kulturowych w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej. *Archaeologia Historica Polona* 17: 397–421.
- 2012a. Badania nad morfologią i stylistyką wczesnośredniowiecznych naczyń ceramicznych z Napolą na ziemi chełmińskiej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Archeologia* 32: 291–364.
- 2012b. *Wczesnośredniowieczny mikroregion osadniczy w Napolu na ziemi chełmińskiej. Wytwórczość garnkarska jako źródło poznania lokalnych procesów osadniczych*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bokiniec, A.Z.
2006. Przyczynek do znajomości materiałów z przełomu epok kamienia i brązu w obwodzie kaliningradzkim na podstawie badań W.I. Timofiejewa, [w:] A.Z. Bokiniec i J. Sobieraj (red.), *Pruthenia Antiqua: studia do pradziejów i wczesnej historii ziem pruskich*, t. 2: 185–195. Olsztyn: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich.
- Born, E.
1984. *Die Kunst zu Drechseln*. München: Callwey.
- Brachmann, H.
1964. Slawische Pokale aus dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik. *Boden Denkmalpflege in Mecklenburg* 1964: 265–272.
- Brzeziński, W.
1991. Badania osady i grodziska w Rostku gm. Gołdap, pow. suwalski w latach 1984–1986. *Rocznik Białostocki* 17: 372–377.
- Brzeziński, W. (red.)
2007. *Skarby wieków średnich. Katalog wystawy*. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne.
- Brzostowicz, M.
1993. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Spławiu, gm. Kołaczkowo, woj. poznańskie. Wstępne podsumowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych z lat 1991–1992. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 2: 115–132.
2002. *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Buikstra, J.E. i D.H. Ubelaker (red.)
1994. *Standards for data collection from human skeletal remains*. Fayetteville: Arkansas Archeological Survey, Research Series 44.
- Buko, A.
- 1990a Wykorzystanie zjawisk erozji ceramiki w analizach procesów formowania się stanowisk osadniczych. *Sprawozdania Archeologiczne* 42: 349–359.
- 1990b *Ceramika wczesnopolaska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław: Ossolineum.
- Cappers, R.T.J., R.M. Bekker i J.E.A. Jans
2006. *Digitale zadenatlas van Nederland*. Groningen: Bartschuis Publishing & Groningen University Library.
- Chilmon, K.
1981. Katalog zabytków z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Czarnej Wielkiej, gm. Grodzisk, woj. białostockie (z badań Akademii Medycznej w Białymostku). *Rocznik Białostocki* 15: 211–244.
- Chlebowski, B. i W. Walewski (red.)
1890. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11. Warszawa: Kasa im. Józefa Mianowskiego.
- Chłodnicki, M. i L. Krzyżaniak (red.)
1998. *Gazociąg pełen skarbów archeologicznych*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Prehistoryczne.

- Chmielowska, A.
1971. *Grzebienie starożytne i średniowieczne z ziem polskich*. Acta Archaeologica Lodziensia 20. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Chudziak, W.
1991. *Periodyzacja rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki z dorzecza dolnej Drwęcy (VII-XI/XII w.)*. Toruń: Towarzystwo Krzewienia Świadomości Historycznej Civitas i Instytut Archeologii i Etnografii UMK.
1997. *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych na grodzisku nad Jeziorem Silm*. Maszynopis w Archiwum WUOZ w Olsztynie, delegatura w Elblągu, teczka: Silm.
- Chudziak, W. i J. Bojarski
1996. *Sprawozdanie z badań na stanowisku 1 w Suszu, gm. loco w 1996 r.* Toruń: Instytut Archeologii i Etnologii UMK w Toruniu (maszynopis).
- 1997a. *Opracowanie wyników badań grodziska wczesnośredniowiecznego w Łaniachu, gm. Ilawa, woj. olsztyńskie (stanowisko 9)*. Maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- 1997b. *Opracowanie wyników badań na stanowisku 1 w Wieprzu, gm. Ilawa, woj. olsztyńskie*. Maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Chudziak, W., R. Kaźmierczak i J. Niegowski
2011. *Podwodne dziedzictwo archeologiczne Polski. Katalog stanowisk (badania 2006–2009)*. Toruń: Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i Fundacja Amicus Universitatis Nicolai Copernici.
- Chudziakowa, J.
1974. *Kultura łużycka na terenie międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy*. Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Prace Archeologiczne 5. Poznań: PWN.
- Chudziakowa, J. (red.)
1994. *Wczesnośredniowieczne grodziska ziemi chełmińskiej. Katalog źródeł*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Instytut Archeologii i Etnologii.
- Cnotliwy, E.
1973. *Rzemiosło rogownicze na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*. Wrocław: Ossolineum.
1999. Wczesnośredniowieczne przedmioty z poroża i kości z Kruszwicy na Kujawach. *Studia Archeologiczne* 31: 153–241.
2013. *Przedmioty z poroża i kości z Janowa Pomorskiego*, [w:] M. Bogucki i M.F. Jagodziński (red.), *Studia nad Truso 2, 13–181*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Cnotliwy, E., L. Leciejewicz i W. Łosiński (red.)
1983. *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Wrocław: Ossolineum.
- Conwentz, H.
1892. Pfahlbau und Burgwall von Kl.-Ludwigsdorf, Kr. Rosenberg in Westpreussen. *Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde* 3: 81–82.
1905. *Das Westpreussische Provinzial-Museum 1880–1905. Nebst bildlichen Darstellungen aus Westpreußens Natur und vorgeschichtlicher Kunst*. Danzig: Provinzial-Museum.
- Corpus*
1973. *Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7. bis 12. Jahrhundert). 1. Bezirke Rostock (Westteil), Schwerin und Magdeburg*. Berlin: Akademie Verlag.
1979. *Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7. bis 12. Jahrhundert). 2. Bezirke Rostock (Ostteil), Neubrandenburg*. Berlin: Akademie Verlag.
- Cramer, H.
1885. Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien 1. *Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder* 15.
1886. Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien 2. *Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder* 16.
- Crome H.
1937. Karte und Verzeichnis der vor und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen. *Altpreußen. Vierteljährsschrift für Vor und Frühgeschichte* 2: 97–125.
1938. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens. T. 1. Nebst alphabetischem Verzeichnis der Wehranlagen mit Angabe des Schrifttums. *Prussia* 32: 173–209, 297–324.
1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens (Schluß). *Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde* 34: 83–154.
- Czebreszuk, J.
1996. *Społeczności Kujaw w początkach epoki brązu. Materiały do syntezy pradziejów Kujaw* 7. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu i Poznańskie Towarzystwo Prehistoryczne.
2000. Osadnictwo społeczności kultury ceramiki sznurowej, [w:] A. Kośko (red.), *Osadnictwo kultur późnoneolitycznych oraz interstadium epok neolitu i brązu: 3900–1400/1300 przed Chr.*, 423–454. Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego. T. 3, Część 4. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dąbrowska, M.
1987. *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*. Wrocław: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.
- Dąbrowski, J.
1999. Wczesnośredniowieczne pucharki ceramiczne z terenu Polski, [w:] *Studia nad osadnictwem średniowiecznym ziemi chełmińskiej* 3: 227–254. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Dembińska, M.
1963. *Konsumpcja żywnościowa w Polsce średniowiecznej*. Warszawa: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.

Wykaz cytowanej literatury

- Dębowska, B.
2001. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Cerkiewniku. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 3: 7–39.
- Długokęcki, W.
2006. Uwagi o genezie i rozwoju wczesnośredniowiecznych Prus do początków XIII wieku. *Pruthenia* 2: 9–54.
- Driesch, von den A.
- 1976 *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*. Harvard: Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University.
- Dudak, W. i P. Owczarek
2014. Osada wielokulturowa w Orenicach koło Piątku w woj. łódzkim. Materiał ruchomy. Autostrada A1, [w:] J. Maik (red.), *Archeologiczne zeszyty autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 16: 26–28. Łódź: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Dzieduszycki, W.
1976. Wykorzystanie surowca drzewnego we wczesnośredniowiecznej Kruszwicy. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 24 (1): 35–54.
1982. *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2. połowy X wieku po połowę XIV w.* Wrocław: Ossolineum.
- Dzierżykraj-Rogalski, T.
1960. Szczątki kostne z grobów ciałopalnych jako przedmiot badań antropologicznych. *Człowiek w czasie i przestrzeni* 3 (1): 49–51.
1968. Uwagi metodologiczne o badaniu szczątków kostnych z grobów ciałopalnych, [w:] K. Jażdżewski, (red.), *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a venetoribus dicatus*, 627–635. Wrocław: Ossolineum
- Dziubek, E.
1988. Ceramika naczyniowa z zamku rycerskiego w Sadłowie, gm. Rypin, woj. Włocławskie. Informacjestępne. *Acta Universitatis Lodzienensis. Folia Archaeologica* 22: 121–146.
2004. Architektoniczne elementy obiektu oraz wystrój i wyposażenie izb zamkowych, [w:] L. Kajzer (red.), *Zamek w Sadłowie na ziemi dobrzyńskiej*, 177–186. Rypin: Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej.
- Engel, M.
2002. Piec wapienniczy z osady w Konikowie (Rostku). Wyniki badań wykopaliskowych w sezonach 1999–2000, [w:] M. Karczewska i M. Karczewski (red.), *Badania archeologiczne w Polsce północno-wschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000–2001*, 321–331. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.
- Engel, M., P. Iwanicki, G. Iwanowska i C. Sobczak
2013. Grodziska Jaćwieży w perspektywie badań Działu Archeologii Bałtów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 45–63, Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Engel, M., J. Okulicz-Kozaryn, C. Sobczak
2009. Warowna siedziba jaćwieskiego nobila III wojny? Architektura obronna kompleksu osadniczego w Szurpiłach, [w:] A. Bitner-Wróblewska i W. Brzeziński (red.), *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam*, 517–544. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne.
- Engel, M. i C. Sobczak
2016. Grodziska jaćwieskie w świetle najnowszych badań interdyscyplinarnych, [w:] Z. Kobyliński (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 7–26. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Fedorczyk, M.
1998. Materiał ceramiczny z osady na „Ptasiej Wyspie”, st. II, gm. Mrągowo, woj. olsztyńskie, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*, 139–148. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.
- Filipowiak, W.
1962. *Wolinianie. Studium osadnicze, cz. I.* Szczecin: Szczecińskie Towarzystwo Naukowe.
- Fonferek, J., M. Marcinkowski i U. Sieńkowska
2012. *Elbląg – życie codzienne w porcie hanzeatyckim.* Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
- Fuglewicz, B.
2013. Obraz społeczności radomskiej wczesnego średniowiecza przez pryzmat tzw. zabytków wydzielonych, [w:] A. Buko, D. Główka i M. Trzeciecki (red.), *Ziemia niczyja – ziemia nieznana. Schyłek starożytności i średniowiecze na ziemiach między Wisłą a Pilicą*, 77–105. Radom – korzenie miasta i regionu 4. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Gajewska, M. i J. Kruppé
1965. Badania terenowe w Solcu nad Wisłą, pow. Lipsko w 1963 roku. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 13: 161–184.
1973. Rzut oka na dotychczasowe wyniki badań archeologicznych we Fromborku. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 21: 617–631.
- Gałązka, D.
- 2012a. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Iława.* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- 2012b. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Lubawa.* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.

- Gazda, D., J. Jezierska, J. Konik i P. Szlązak
 2013. Badania archeologicznej Misji Pomezańsko-Bałtyjskiej obiektów warownych w Starym Dzierzgoniu i Bogdanach w latach 2009–2012. [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 135–180. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Gąssowska E. i Ł. Okulicz
 1975. Badania sondażowe osiedla obronnego w miejscowości Maradki, pow. Mrągowo. *Świątowit* 34: 319–326.
- Gee, H.
 1993. The distinction between postcranial bones of *Bos primigenius* Bojanus, 1827 and *Bison priscus* Bojanus, 1827 from the British Pleistocene and taxonomic status of *Bos* and *Bison*. *Journal of Quaternary Science* 8 (1): 79–92.
- Gierlach, B.
 1966. Zabytki metalowe. *Warszawskie Materiały Archeologiczne* 1: 141–148.
 1972. *Kowalstwo mazowieckie XIII–XVIII w.* Ciechanów: Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych.
- Gładykowska-Rzeczycka, J.
 1972. Historia, rozwój i wyniki badań materiałów kostnych z cmentarzyków ciałopalnych ze szczególnym uwzględnieniem Polski. *Pomorania Antiqua* 4: 21–67.
 1974. O metodach stosowanych w badaniach materiałów kostnych z ciałopalnych cmentarzyków, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, 85–92. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Głosek, M.
 1985. Militaria z grodziska w Plemiętach. Broń sieczna, drzewcowa i obuchowa, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 99–106. Warszawa: PWN.
 1996. *Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
 2004. Średniowieczne uzbrojenie plebejskie w świetle źródeł ikonograficznych i pisanych na ziemiach polskich. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archeologica* 24: 237–248.
- Górska, I., L. Paderewska, J. Pyrgała i W. Szymański
 1976. *Grodziska Mazowsza i Podlasia*. Wrocław: Osolineum.
- Górski K. (red.)
 1949. *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce. Zbiór tekstów źródłowych*. Poznań: Instytut Zachodni.
- Grążawski, K.
 1988. Średniowieczny gródek rycerski w Bachotku na Ziemi Chełmińskiej w świetle badań archeologicznych. *Sprawozdania Archeologiczne* 11: 317–341.
1993. Ze studiów nad pograniczem słowiańsko-pruskim we wczesnym średniowieczu – problem grodów w Dolinie Lutryny. *Pomorania Antiqua* 15: 29–56.
2002. *Przemiany w wytwórczości garnkarskiej w rejonie środkowej Drwęcy we wczesnym średniowieczu (2. połowa VII w. – 1. połowa XIII w.)*. Włocławek: Lega.
2003. *Życie codzienne na ziemi chełmińskiej i dobrzyńskiej w średniowieczu*. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku.
2009. *Ziemia lubawska na pograniczu słowiańsko-pruskim w VIII–XIII w. Studium nad rozwojem osadnictwa*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.
2013. Z nowszych badań nad grodziskami pogranicza słowiańsko-pruskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 83–108. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
2015. Koncepcja i wstępne wyniki badań w Kurzętniku i Bratianie. *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur* 1: 367–372.
- Gręzak, A.
 2013. Aneks 1: Materiał osteologiczny z grodziska w Kamionce, st. 9 z badań w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 297–300. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Gręzak, A. i B. Kurach
 1996. Konsumpcja mięsa w średniowieczu oraz w czasach nowożytnych na terenie obecnych ziem Polski w świetle danych archeologicznych. *Archeologia Polski* 41: 139–167.
- Gruszka, B.
 2012. Wczesnośredniowieczne zabytki ceramiczne ze stan. 2 w Nowicu, gm. Lubsko, woj. lubuskie w ujęciu stylistyczno-technologicznym, [w:] B. Gruszka (red.), *Nowiniec, stan. 2 – wczesnośredniowieczny gród na pograniczu śląsko-łużyckim w świetle badań interdyscyplinarnych*, 47–129. Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- Haftka, M.
 1974. Wczesnośredniowieczny puchar na pustej nóżce z Elbląga na tle ważniejszych znalezisk z terenu Polski. *Pomorania Antiqua* 5: 329–342.
1988. Grodzisko w Waćmierku, gm. Tczew. *Pomerania*

Wykaz cytowanej literatury

- Antiqua* 13: 171–198.
- Haftka, M. i S. Wadyl
2015. *Węgry. Zespół osadniczy na pograniczu pomorsko-pruskim w XI-XII w.* Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku.
- Halstead, P. i P. Collins
2002. Sorting the sheep from the goats: morphological distinctions between the mandibles and mandibular teeth of adult ovis and capra. *Journal of Archaeological Science* 29: 545–553.
- Hartmann, E.
1967. *Das Kirchspiel Locken Kr. Osterode i. Ostpr. Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas* 78. Marburg: J.G. Herder-Institut.
- Hensel, W.
1950–1959. *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wcześniehistorycznej*, t. 1–3. Poznań: Polskie Towarzystwo Prehistoryczne.
1987. *Słowiańska wcześnieśredniowieczna. Zarys kultury materialnej.* Warszawa: PWN.
- Hensel, W. i Z. Hilczer-Kurnatowska
1972–1987. *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wcześniehistorycznej*, t. 4–6. Wrocław: Ossolineum.
- Hensel, W., Z. Hilczer-Kurnatowska i A. Łosińska
1995. *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wcześniehistorycznej*, t. 7. Wrocław: Ossolineum.
- Herbich, T.
2013. Wyniki badań metodą magnetyczną wybranych stanowisk archeologicznych w rejonie Iławы w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 351–359. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Herrmann, J.
1998. *Ralswiek auf Rügen. Die slawisch-wikingischen Siedlungen und deren Hinterland. Teil II – Kultplatz, Boot 4, Hof, Propstei, Mühlenberg und Ruard.* Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 33. Lübsdorf: Landesamt für Kultur und Denkmalpflege Mecklenburg-Vorpommern.
- Heym, W.
1933. Siedlungsgrabungen im Kreise Rosenberg. *Heimatkalender des Kreis Rosenberg* 1933: 51–60. Marienwerder.
- Hilczerówna, Z.
1956. *Ostrogi polskie z X–XIII wieku.* Poznań: PWN.
1961. *Rogownictwo gdańskie w X–XIV wieku.* Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Hoffmann, M.J.
1992. Nieznane materiały kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, [w:] J. Okulicz-Kozaryn i W. Nowakowski (red.), *Studia z archeologii ludów barbarzyńskich z wybrzeży Bałtyku i dorzecza Wisły*, 20–38. Barbaricum 2. Warszawa: Tokawi.
1996. Wielokulturowy obiekt grobowy w Pomielinie na Pojezierzu Iławskim, [w:] W. Nowakowski (red.), *Concordia. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, 81–92. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- 1999a. *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- 1999b. Najdawniejsze dzieje Iławы i okolic, [w:] *Iława*, 9–21. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2000. *Kultura i osadnictwo strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2006. Susz i okolice w starożytności i wczesnym średniowieczu, [w:] J. Cygański (red.), *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, 1032. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
2013. *Dzieje archeologii Prus Wschodnich od początku XVIII wieku do 1920 roku.* Olsztyn: Pracownia Wydawnictw Naukowych.
- Hoffmann, M.J. i A. Mackiewicz
2004. *Średniowieczne założenia obronne powiatu ostródzkiego.* Ostróda: Muzeum w Ostródzie.
- Hollack E.
1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Im Auftrage des ostpreußischen Provinzial Verbandes bearbeitet und herausgegeben.* Głogów – Berlin: KommissionsVerlag von Carl Flemming.
- Holub, P., D. Merta i A. Zúbek
2006. Cihlářská a vápenická pec na ulici Božetěchova v Brně–Králově Poli, [w:] J. Merta i O. Merta (red.), *Archeologia technica 17. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami*, 45–51. Brno: Technické muzeum v Brně.
- Hołubiec, J.
1971. Historia lamp naftowych. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 16 (4): 739–766.
- Horbacz, T.J., A. Mikołajczyk i L. Wojda
1980. Ceramika husycka z Włocławka. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, seria C: Oświata i kultura, 9–25. Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Ignaczak, M.
2002. Ze studiów nad genezą kultury lużyckiej w strefie Kujaw. Materiały do syntezy pradziejów Kujaw

10. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Ignaczak, M. i J. Affelski
2012. Osadnictwo z wczesnego okresu epoki żelaza na stanowisku Janów Pomorski, [w:] M. Bogucki i M.F. Jagodziński (red.), *Janów Pomorski stan. 1. Wyniki ratowniczych badań archeologicznych w latach 2007–2008. Tom 1. Od paleolitu do wczesnego okresu wędrówek ludów*, 51–157. Studia nad Truso 1:1. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne.
- Iwanowska, G.
2015. Grodzisko w Jeglincu w świetle nowych badań, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 1*, 29–32. Warszawa – Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Jagodziński, M.
1997. *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu: katalog stanowisk*. Warszawa: Naukowa Oficyna Wydawnicza „Scientia”. Adalbertus: tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie 3.
2013. Wyniki badań archeologicznych grodzisk w Myślećninie, Kwietniewie i Weklacach, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 180–203. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Jasiński T.
1981. Początki Torunia na tle osadnictwa średniowiecznego. *Zapiski Historyczne* 46 (4): 5–33 (581–609).
- Jaskanis, D.
2008. Świecka. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy na północno-wschodnim Mazowszu. Warszawa: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich i Muzeum Podlaskie w Białymostku.
- Jaskanis, J.
2013. *Szwajcaria. Cmentarzysko bałtyjskie kultury sudeckiej w północno-wschodniej Polsce*. Warszawa: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie i Muzeum Okręgowe w Suwałkach.
- Jaskulska, E.
2013. Aneks 2: Kości ludzkie z grodziska w Kamionce, st. 9 z badań w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 301–303. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Jaworski, K.
1990. *Wyroby z kości i poroża w kulturze wczesnośredniowiecznego Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Jóźwiak, B.
2003. *Społeczności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Niżu Polskim w międzymiejscu Odry i Wisły*. Materiały do syntezy pradziejów Kujaw 11. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Jurys, L. i T. Woźniak
2009. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50 000 arkusz Łukta*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Kabulski, P.
2003. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50 000, arkusz Susz*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Kajzer, L.
1986. Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z „wieży Karnkowskiego” zamku w Raciążku. *Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej* 34 (2): 199–225.
1988. Przyczynek do znajomości tzw. ceramiki husyckiej z Kujaw. *Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej* 36 (4): 651–663.
- Kaletyn, M., T. Kaletyn i J. Łodowski
1968. *Grodziska wczesnośredniowieczne województwa wrocławskiego*. Wrocław: Ossolineum.
- Kalinowski, P.
2009. *Śląskie monety Habsburgów. Katalog. Część II. Lata 1657–1705*. Kalety: Wydawnictwo Piotr Kalinowski.
- Kalagate, S.
1994. Ceramika z wieży rycerskiej w Witkowie, gm. Szprotawa, woj. zielonogórskie, stanowisko 6, [w:] A. Gruszczyńska (red.), *Garnkarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, 161–184. Rzeszów: Muzeum Okręgowe.
- Kałużna-Czaplińska, J., P. Gątarek, A. Rosiak, U. Kobylińska i Z. Kobyliński
2016. Zawartość kwasów tłuszczyowych w ceramice pochodzącej z pradziejowych i średniośredniowiecznych grodzisk z zachodniej części ziem pruskich, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 173–209. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kałużna-Czaplińska, J., U. Kobylińska i Z. Kobyliński
2013. Zawartość kwasów tłuszczyowych w ceramice z grodzisk w Kamionce, Mozgowie i Borecznie w powiecie iławskim, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 457–466. Archaeologica Hereditas

Wykaz cytowanej literatury

- tas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Kamińska, J.
1953. *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
1968. Siedlątków, obronna siedziba rycerska z XIV wieku. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 15: 15–85.
- Kapusta, E.
1987. Ceramika naczyniowa z zamku w Brześciu Kujawskim na tle specyfiki późnośredniowiecznej i nowożytnej ceramiki kujawskiej. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica* 21: 131–166.
- Karczewski, M.
1998. Ceramika kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z osady w Paprotkach Kolonii, stan. 41 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*, 95–116. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.
2001. *Źródła archeologiczne do badań nad środowiskiem krainy wielkich jezior mazurskich w okresie wpływów rzymskich*. Olsztyn: Ośrodek badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
- Karczewski, M., M. Karczewska i A. Pluskowski
2015. Grodzisko Święta Góra w Staświnach w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Dzieje zasiedlenia przed i po podboju krzyżackim, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur* 1, 175–193. Warszawa – Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Kaźmierczyk, J.
1969. Budownictwo mieszkalne z drewna w VI–XIII w. na obszarze Śląska. *Archeologia Polski* 14 (2): 167–214.
- Kazimierczak, R., W. Chudziak, B. Kowalewska i J. Niegowski
2013. *Sprawozdanie i opracowanie wyników z podwodnych badań archeologicznych o charakterze penetracyjnym w jeziorze Łodygowo (Staw Łodygowo), gm. Kisielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie (Łodygowo stan. 1)*. Sprawozdanie dla Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Toruń: UMK.
- Kaźmierczyk, J., K. Maciewicz i S. Wuszkan
1977. *Studia i materiały do osadnictwa Opolszczyzny wczesnośredniowiecznej*. Opole: Instytut Śląski.
- Kennecke, H.
2008. *Die slawische Siedlung von Dyrotz, Lkr. Havelland. Materialien zur Archäologie in Brandenburg* 1. Rahden: Marie Leidorf Verlag.
- Kilian, L.
1955. *Haffküstenkultur und Ursprung der Balten*. Bonn: Habelt.
- Kirpičnikov, A.N.
1974. O vremeni pojavlenia špory co zvezdočkoi na territorii drevnej Rusi. *Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej* 2 (2): 299–304.
- Klęczar, B. i M. Rutyna
2013. Stan badań grodzisk województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur* 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze, 7–29. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Kobryń, H.
1984. *Zmiany niektórych cech morfologicznych konia w świetle badań kostnych materiałów wykopaliskowych z obszaru Polski*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW-AR.
- Kobusiewicz, M. (red.)
2008. *Pradzieje Wielkopolski. Od epoki kamienia do średniowiecza*. Poznań: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Kobylińska, U.
1999. Średniowieczna ceramika i inne zabytki archeologiczne z wykopalisk w Iławie w 1999 roku. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 1: 19–46.
2000. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko pruskie w Dobrzykach, st. XXVIII, gmina Zalewo, województwo warmińsko-mazurskie. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 2: 12–76.
2003. *Z archeologicznych studiów nad pradziejami i wcześnieymi dziejami północnego Podlasia (badania wykopaliskowe w Dołkach, Gniciukach i Potoce w woj. podlaskim)*. Warszawa: Fundacja „Res Publica Multiethnica” i Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
2004. Wczesnośredniowieczne naczynia gliniane typu Menkendorf-Szczecin ze Starosiedla na Ziemi Lubuskiej, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Hereditatem cognoscere. Studia i szkice dedykowane Profesor Marii Miśkiewicz*, 111–123. Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Państwowe Muzeum Archeologiczne i Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- 2014a. Prehistoric pottery form excavations at Starosiedle, site 3 in the years 2001–2004 / Pradziejowa ceramika zabytkowa z badań w Starosiedlu, st. 3 w latach 2001–2004, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Starosiedle in the Lubusz Land: Prehistoric and Early Medieval settlement / Starosiedle w Ziemi*

- Lubuskiej: osadnictwo starożytne i wczesnośredniowieczne*, 265–446. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica, Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- 2014b. Early Medieval pottery from Starosiedle, site 3 / Ceramika wczesnosredniowieczna ze st. 3 w Starosiedlu, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Starosiedle in the Lubusz Land: Prehistoric and Early Medieval settlement / Starosiedle w Ziemi Lubuskiej: osadnictwo starożytne i wczesnośredniowieczne*, 521–568. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica, Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- 2014c. Small finds from site 3 at Starosiedle / Zabytki wydzielone ze stanowiska 3 w Starosiedlu, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Starosiedle in the Lubusz Land: Prehistoric and Early Medieval settlement / Starosiedle w Ziemi Lubuskiej: osadnictwo starożytne i wczesnośredniowieczne*, 605–635. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica, Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Kobylińska, U. i Z. Kobyliński
 1993. Struktura wielkościowa zespołów ceramiki na stanowiskach wielowarstwowych: metody analizy i możliwości poznawcze. *Archeologia Polski* 38 (2): 229–262.
2016. Wschodnia granica zasięgu występowania wczesnośredniowiecznej ceramiki typu Menkendorf-Szczecin, [w:] B. Chudzińska, M. Wojenka i M. Wołoszyn (red.), *Od Bachórza do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*, 233–242. Kraków – Rzeszów: Uniwersytet Jagielloński i Uniwersytet Rzeszowski.
- Kobylińska, U., Z. Kobyliński i D. Wach
 2003. Wyniki badań wykopaliskowych grodziska w Klułowicach na Podlasiu. *Wiadomości Archeologiczne* 46: 189–227.
- Kobyliński, Z.
 2012. Early Medieval Slavic settlement complex on the Elbe at Rosenhof, Gem. Altenaun, Lkr. Stendal: preliminary results of the ongoing German-Polish excavation project, [w:] H. Meller (red.), *Zusammengegraben – Kooperationsprojekte in Sachsen-Anhalt*, 117–123. Archäologie in Sachsen-Anhalt. Sonderband 16.
2016. Projekt Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki „Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część I: Pomezania, Pogezania i Warmia”: realizacja w latach 2012–2016, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 93–112. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński, Z. (red.)
 2013. *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
2016. *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński, Z., D. Wach i M. Rutyna
 2013. Grodzisko z wczesnej epoki żelaza i wczesnego średniowiecza w Kamionce, st. 9, gm. Iława: wstępne wyniki badań z 2012 roku (z aneksami Anny Gręzak i Elżbiety Jaskulskiej), [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 281–302. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Kobyliński, Z., D. Wach, M. Rutyna, J. Wysocki i B. Klęczar
 2013. Grodziska z czasów plemiennych(?) w Gulbiu, na wyspie Bukowiec na jeziorze Jeziorki, w Urowie i Dubie w powiecie iławskim; wstępne wyniki badań, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 305–325. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Kobyliński, Z., J. Nitychoruk, K. Rabiega, M. Rutyna, D. Wach, F. Welc, J. Wysocki, K. Zeman-Wiśniewska i M. Żurek
 2016. Falsyfikacja domniemanych pradziejowych i średniośredniowiecznych grodzisk w powiecie iławskim i ostródzkim, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 247–293. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kochanowski, M.
 1985a. Narzędzia rolnicze i gospodarskie z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 159–164. Warszawa: PWN.
- 1985b. Elementy odzieży i sprzęt gospodarstwa domowego z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 165–183. Warszawa: PWN.

Wykaz cytowanej literatury

- Kola, A.
1979. Słoszewy, gm. Bobrowo. *Informator Archeologiczny* 1978: 253.
1985. Żelazny osprzęt średniowiecznej wieży mieszkalnej w Plemiętach i jej wyposażenia, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 62–83. Warszawa: PWN.
- Kola, A. i G. Wilke
1985. Militaria z grodziska w Plemiętach. Broń strzelcza, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 107–128. Warszawa: PWN.
- Kolda, J.
1936. *Srovnávací anatomie zvířat domacích se zřetelem k anatomici člověka*. Brno: J. Kolda.
- Kołodziejski, S.
1985. Les esperons a molette du territoire de la Petite Pologne au Moyen Age, [w:] A. Kokowski (red.), *Mémoires archéologiques*, 161–179. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Koperkiewicz, A. i D. Krasnodębski
2006. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Daniłowie Małym, gm. Łapy, [w:] W. Chudziak i S. Mozdziuch (red.), *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem – 15 lat później*, 465–485. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Kostrzewska, M.
1953. Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązowej i we wczesnym okresie żelaznym. *Przegląd Archeologiczny* 9: 214–258.
- Kostrzewski, J.
1955. *Wielkopolka w pradziejach*. Warszawa: Ossolineum.
1958. *Kultura łużycka na Pomorzu*. Poznań: PWN.
1962. O pochodzeniu ozdób srebrnych z polskich skarbów wczesnośredniowiecznych. *Slavia Antiqua* 9: 139–211.
1966. *Pradzieje Pomorza*. Wrocław: Ossolineum.
- Kowalczyk, E.
1997. Z badań nad pograniczem mazowiecko-pruskim i krzyżackim. *Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej* 45: 384–395.
2001. Weryfikacja i odkrycie nowych grodzisk nad środkową Pasłęką. *Wiadomości Archeologiczne* 54 (1995–1998): 192–195.
- Kowalenko, W.
1938. *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolki wczesnohistorycznej (od VII do XII wieku)*. Poznań: Polskie Towarzystwo Prahistoryczne.
- Kozielło-Poklewski, B. i E. Martuszewski
1972. Dzieje wsi, [w:] A. Wakar (red.), *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, 205–271. Olsztyn: Pojezierze.
- Kóčka-Krenz, H.
1993. *Bijuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
2007. Wczesnośredniowieczna biżuteria metalowa ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego, [w:] W. Brzeziński (red.), *Skarby wieków średnich*, 20–51. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne.
- Kóčka-Krenz, H. i A. Sikorski
1992. Góra, gm. Pobiedziska, woj. poznańskie, stan. 1. Wstępne wyniki badań z lat 1985–1991. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 1: 135–148.
- Kruppé, J.
1967. *Garniarstwo warszawskie w wieku XIV i XV*. Wrocław: Ossolineum.
1981. *Garniarstwo późnośredniowieczne w Polsce*. Wrocław: Ossolineum.
- Kudrnač, J.
1981. Několik upozornění k tzv. pražnicím. *Archeologické rozhledy* 33 (2): 209–212.
- Kujot, S.
1913. *Dzieje Prus Królewskich. Część I. Do roku 1309*. Toruń: Towarzystwo Naukowe.
- Kurasiński, T. i K. Skóra
2012. *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Lubieniu, pow. piotrkowski*. Łódź: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Kurzyk, K.
2013. Pozostałości osadnictwa z późnego neolitu i wcześniej epoki brązu na stanowisku 4 w Sztynwągu, gm. Grudziądz, woj. kujawsko-pomorskie. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia* 33: 21–51.
- Kurzyk, K. i S. Wadyl
2015. Obiekt obrzędowy kultury amfor kulistycznych z Ornowa-Lesiaka, stan. 3, gm. Ostróda, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M.J. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur* 1, 85–93. Warszawa – Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Kurzyk, K. i D. Werra
2011. Neolit i wczesna epoka brązu na ziemi dobrzyńskiej w świetle aktualnych badań archeologicznych, [w:] M. Fudziński i H. Paner (red.), *XVII Sesja Pomorzanawcza, t. 1, Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza*, 89–106. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne.
- Kuszewska, E.
1961. Gorzędziej wczesnośredniowieczny w świetle wstępnych prac archeologicznych, [w:] J. Kamińska (red.), *Gdańsk wczesnośredniowieczny* 4, 145–200. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Kuśnierz, J.
2006. Z badań nad militarnym znaczeniem gródka nad Bugiem (Wołyń) we wczesnym średniowieczu. *Acta Militaria Mediaevalia* 2: 79–102. Kraków – Sanok.
- La Baume, W.
1938. Die Pfahlbrücken des Burgwalles bei Kl. Ludwigsdorf, Kr. Rosenberg (Westpr.). *Elbinger Jahrbuch*

- 15: 147–155.
- Lasek, P. i J. Przypkowski
2013. Najstarszy widok Iławy i zamku na Wielkiej Żuławie z 1620 roku w zbiorach Instytutu Sztuki PAN, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 381–383. Archaeologica Hereditas 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Lasek, P. i S. Szczepański
2016. Z dziejów pewnego zastawu, czyli „zamek” Deutsch-Eylau alias „dwór” Gross-Werder. *Bulletyn Historii Sztuki* 78 (3): 431–458.
- Lasota-Moskalewska, A.
1984. Ocena archeozoologiczna materiału kostnego z wczesnośredniowiecznego grodziska w Tykocinie. *Archeologia Polski* 29 (2): 246–265.
2008. *Archeozoologia. Ssaki*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Leciejewicz, L.
1961. *Ujście we wczesnym średniowieczu*. Wrocław: Ossolineum.
- Lenarczyk, L.
1991. Badania sondażowe na grodzisku w Gorczycach, woj. suwalskie. *Rocznik Białostocki* 16: 483–485.
- Lepówna, B.
1968. *Garniarstwo gdańskie w X-XII wieku*. Gdańsk wczesnośredniowieczny 7. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Leyding, G.
1972. Nazwy fizjograficzne, [w:] A. Wakar i in. (red.), *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, 39–48. Olsztyn: Pojezierze.
1973. Z dziejów powiatu, [w:] A. Wakar i in. (red.), *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, 41–95. Olsztyn: Pojezierze.
- Liek, G.
1893. *Die Stadt Löbau in Westpreussen*. Marienwerder: Historischer Verein für den Regierungsbezirk Marienwerder.
- Lietz, Z.
1976. Z dziejów wsi, [w:] E. Kulig (red.) *Ostróda. Z dziejów miasta i okolic 161–204*. Olsztyn: Pojezierze.
- Lissauer, A.
1876. Drei Burgwälle bei Dt. Eylau. *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig* 4(1): 1–6.
1887. *Die Prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und der angrenzenden Gebiete*. Leipzig: Commissions-Verl. von Wilhelm Engelmann.
- Lityńska-Zajac, M. i M. Moskal-del Hoyo
2016. Wyniki badań archeobotanicznych grodzisk z zachodniej części województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 211–230. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Lodowski, J.
1972. *Sądowel we wczesnym średniowieczu*. Wrocław: Ossolineum.
- Lutnicki, W.
1972. *Uzębienie zwierząt domowych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lyman, R.L.
1994. *Vertebrate taphonomy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Łapo, J.M.
2009a. Wyprawa nad Tyrkło, [w:] A. Bitner-Wróblewska i G. Iwanowska (red.), *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam*, 559–567. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.
2009b. Wokół szwedzkiego szańca. Echa wojen szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych ziem pruskich. *Pruthenia* 4: 241–286.
- Łasiński, Ł.
2010. *Grodziska wschodniej części Pojezierza Iławskiego. Analiza historyczno-przestrzenna, problemy ochrony i prezentacji*. Maszynopis pracy magisterskiej, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Łęga, W.
1930. *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Łosiński, W.
1963. Badania stacji archeologicznej Kołobrzeg IHKM w 1961 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 15: 177–184.
1972. *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzecze Dolnej Parsęty: VII-X/XI w.* Wrocław: Ossolineum.
- Łukomiak, K.
2016. *Sposoby zamykania pomieszczeń i skrzyń w późnym średniowieczu w świetle źródeł archeologicznych z terenu Polski*. Łódź: Archaeograph.
- Machnik, J.
1979. Krąg kulturowy ceramiki sznurowej, [w:] W. Hensel i T. Wiślański (red.), *Prahistorya ziem polskich. T. 2. Neolit*, 337–411. Wrocław: Ossolineum.
- Makowiecki, D.
2013. Wyroby z poroża i kości w ujęciu zoologicznym, [w:] M. Bogucki i M.F. Jagodziński (red.), *Studio nad Truso 2: 183–220*. Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu i Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

Wykaz cytowanej literatury

- Malinowska-Łazarczyk, H.
1982. *Cmentarzysko średniowieczne w Cedyni*. Warszawa: Instytut Historii Kultury Materiałnej PAN.
- Malinowski, A.
1974. Historia i perspektywy antropologicznych badań grobów ciałopalnych, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, 7–15. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Malinowski, T.
1953. Z problematyki polskich praźnic wczesnośredniowiecznych. *Z otchłani wieków* 22: 50–53.
1955. Wczesnośredniowieczne naczynia słowiańskie do prażenia zboża. *Dawna Kultura* 2 (1): 30–32.
- 1959 (1957–1958). Wczesnośredniowieczne praźnice w Wielkopolsce. *Przegląd Archeologiczny* 11 (32–33): 68–80.
- Manasterski, D.
2009. *Pojezierze Mazurskie u schyłku neolitu i na początku epoki brązu w świetle zespołów typu Żąbie-Szestno*. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mańkowski, A.
1923. *Nazwy miejscowe powiatu lubawskiego*. Wąbrzeźno: B. Szczuka.
- Marciniak-Kajzer, A.
1998. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w miejscowości Zajączki, gm. Ostróda w świetle badań ratowniczych przeprowadzonych w 1998 roku. *Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne* 4: 171–188.
2006. Wczesnośredniowieczne osadnictwo na pograniczu prusko-mazowieckim w świetle badań grodziska w Leszczu w woj. warmińsko-mazurskim. *Archeologia Polski* 51: 121–144.
- Marcinkowski, M.
2013. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytnej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykadów. *Archaeologia Historica Polona* 21: 239–255.
- Margalha, M.G., J. Appleton, F. Carvalho, R. Veiga, A. Santos Silva i J. de Brito
2008. *Traditional lime kilns – industry or archaeology?*. Historical Mortars Conference, Lisbona. Internet: https://www.researchgate.net/publication/283324537_Traditional_Lime_kilns_-_Industry_or_Archeology (wgłd: 25.01.2017).
- Martuszewski, E.
1972. Dzieje powiatu, [w:] A. Wakar i in. (red.), *Ława. Z dziejów miasta i powiatu*, 51–105. Olsztyn: Pojezierze.
- Martuszewski, E. i T. Oracki
1976. Dzieje Ostródy, [w:] E. Kulig i in. (red.), *Ostróda. Z dziejów miasta i okolic*, 72–106. Olsztyn: Pojezierze.
- Mařík, J.
1997. Pánve klučovského typu. *Zprávy české archeologické společnosti. Supplément* 32. Praha.
- Meyza, K.
1999. Fajki gliniane z drugiej połowy XVIII i pierwszej połowy XIX w. z badań archeologicznych Zamku Królewskiego i miasta Warszawy. *Almanach Muzealny* 2: 521.
- Michalski, J.
1984. *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1984 r. na stan. 1 w Łodygowie, gm. Kisielice, woj. Elbląskie*. Wojewódzki Urząd Konserwatora Zabytków w Olsztynie, Delegatura w Elblągu.
- 1985a. Łodygowo, gm. Kisielice, woj. elbląskie, stanowisko 1. *Informator Archeologiczny* 1984: 136.
- 1985b. *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych na stan. 2 w Łodygowie, gm. Kisielice, woj. elbląskie w okresie od 25.06. do 25.07.1985*. Archiwum WUOZ w Olszynie, delegatura w Elblągu.
1989. Osadnictwo pogranicza kultur lużyckiej, pomorskiej i kurhanów zachodniobałtyjskich w Łodygowie, woj. elbląskie, [w:] T. Malinowski (red.), *Problemy kultury lużyckiej na Pomorzu*, 133–145. Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- 1998a. Wyniki badań starego miasta w Ostródzie i ich wpływ na proces rewitalizacji, [w:] J. Wysocki (red.), *Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewitalizacji*, 45–51. Nidzica: Nidzicka Fundacja Rozwoju Nida.
- 1998b. Badania archeologiczne starego miasta w Olsztynie, [w:] J. Wysocki (red.), *Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewitalizacji*, 133–140. Nidzica: Nidzicka Fundacja Rozwoju Nida.
- Michalski, J. i J. Budziszewski
1993. Siedemdziesiąt lat badań wykopaliskowych Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, [w:] S. K. Kozłowski i J. Kolendo (red.), *Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim*, 211–252. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mikłaszewicz, D.
1995. Fajki z badań archeologicznych w Toruniu. *Pomorania Antiqua* 16: 341–356.
- Mirek, Z., H. Piękoś-Mirkowa, A. Zając i M. Zając
2002. *Flowering plants and pteridophytes of Poland. A checklist*. Kraków: Instytut Botaniki im. W. Szafera, PAN.
- Mirkowska, I.
1998. Ceramika z wczesnej epoki żelaza z osiedla obronnego w Szabruku, woj. olsztyńskie, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*, 149–166. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.
2004. Ceramika wczesnośredniowieczna z grodziska w Kajkowie (przysiółek Lesiak), d. pow. Ostróda, woj. warmińsko-mazurskie, [w:] M. Karczewska i M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje*, 281–291. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.

- Łystok: Uniwersytet w Białymostku, Instytut Historii.
- Misiewicz, K. i W. Małkowski
2013. Badania nieinwazyjne na stanowisku 4 w Borecznie, woj. warmińsko-mazurskie w 2012 r., [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 413–421. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Miśkiewicz, M.
2010. *Życie codzienne mieszkańców ziem polskich we wcześnieym średniowieczu*. Warszawa: TRIO.
- Mogielnicka-Urban, M.
1984. *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*. Wrocław: Ossolineum.
- Mogielnicka-Urban, M. i J. Urban
2013. „Naczynia sitowate” w kulturze łużyckiej – jednorodność nazewnictwa a zróżnicowanie formy, [w:] J. Kolenda, A. Mierzwiński, S. Moździoch i L. Żygadło (red.), *Z badań nad kulturą społeczeństw pradziejowych i wczesnośredniowiecznych. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gedidze, w osiemdziesiątą rocznicę urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów*, 501–525. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Moszyński, K.
1929. *Kultura ludowa Słowian. Tom 1. Kultura materialna*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
1967. *Kultura ludowa Słowian. Tom 1. Kultura materialna*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Musianowicz, K.
1939–1945. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Łowiczu. *Światowit* 18: 213–237.
1969. Drohiczyn we wczesnym średniowieczu. *Materiały Wczesnośredniowieczne* 6: 7–235.
- Nadolski, A.
1954. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Acta Archaeologica Universitatis Lodzienensis 3. Łódź: Ossolineum.
1978. *Broń średniowieczna na ziemiach polskich*. Łódź: Muzeum Archeologiczne w Warszawie.
1979. *Broń i strój rycerstwa polskiego w średniowieczu*. Wrocław: Ossolineum.
- Nadolski, A. i M. Lewandowski
1990. Broń strzelcza, [w:] A. Nadolski (red.), *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej: 1350–1450*, 143–153. Łódź: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.
- Nawrońska, G.
2012. *Początki Elbląga w świetle źródeł archeologicznych*. Elbląg: Stowarzyszenie Miłośników Truso.
- Nawroński, T.
1973. Klasztor cysterek w Cedyni, pow. Chojna, w świetle badań archeologicznych, cz. II. *Materiały Zachodniopomorskie* 19: 271–404.
- Niegowski, J.
1997. Sprawozdanie z badań podwodnych przeprowadzonych w ramach programu Adalbertus, [w:] W. Chudziak (red.), *Wczesnośredniowieczny szlak lądowy z Kujaw do Prus (XI wiek). Studia i materiały*, 219–229. *Adalbertus – tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie* 2. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Instytut Archeologii i Etnologii.
- Niesiobędzki, W.
2008. *Powiat iławski. Dzieje, zabytki, pejzaż i kultura. Szkice historyczne*. Iława: Algaf.
- Nosek, S.
1939–1945. Nowe materiały do poznania kultury wełeckiej. *Światowit* 18: 111–164.
1967. *Kultura amfor kulistycznych w Polsce*. Wrocław: Ossolineum.
- Nowak, Z.
1963. Rozwój przestrzenny miasta Susza. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1 (79): 60–75.
- Nowakowski, A.
1976. W sprawie datowania ostrów z gwiazdostym bodźcem. *Acta Universitatis Lodzienensis. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, seria I*, 11: 75–82.
1985. Militaria z grodziska w Plemiętach. Elementy rzędu końskiego i oporządzenia jeździeckiego, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 129–138. Warszawa: PWN.
- Nowakowski, A. (red.)
1998. *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej: 1450–1500*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Nowakowski, W.
1989. Studia nad ceramiką z okresu wędrówek ludów. Problem tzw. pucharków na pustych nóżkach. *Barbaricum* 1: 101–147.
- Okulicz, J.
1973. *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.* Wrocław: Ossolineum.
- Okulicz, Ł.
1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*. Wrocław: Ossolineum.
1979. Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich, [w:] J. Dąbrowski i Z. Rajewski (red.), *Prahistoryja ziem polskich*. T. 4. *Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, 179–189. Wrocław: Ossolineum.
- Olczak, J. i K. Siuchniński
1966–1971. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 1–4. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
1985–1989. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa śląskiego*, t. 1–2. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.

Wykaz cytowanej literatury

- Osiecka, E.
2006. *Wapno w budownictwie – tradycja i nowoczesność*. Kraków: Stowarzyszenie Przemysłu Wapienniczego.
- Ossowski, G.
1881. *Mapa archeologiczna Prus Zachodnich (dawniej Królewskich) z przyległą częścią W. Ks. Poznańskiego*. Kraków: W.L. Anczyc i Spółka.
- Ossowski, W.
2009. Najstarsze klamry szkutnicze nad dolną Wisłą. *Pomorania Antiqua* 22: 77–102.
2010. *Przemiany w szkutnictwie rzecznym w Polsce. Studium archeologiczne*. Gdańsk: Centralne Muzeum Morskie.
- Paszkiewicz, B.
2009. *Brakteaty – pieniądz średniowiecznych Prus*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Paternoga, M.
2003. Stanowisko nr 1 w Wszemirowie, pow. Trzebnica w świetle dawniejszych i najnowszych badań. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 45: 157–174.
- Paternoga, M. i P. Rzeźnik
2007. Problem funkcji i sposobu użytkowania wcześnieśredniowiecznych tzw. prażnic w świetle wybranych znalezisk z Dolnego Śląska. *Dolnośląskie Wiadomości Prahistoryczne* 6: 81–106.
- Pawlak, E. i P. Pawlak
2008. *Osiedla wcześnieśredniowieczne w Markowicach pod Poznaniem wraz z pozostałościami osadnictwa pradziejowego*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Pawlata, L.
1993. Katalog zabytków archeologicznych z kolekcji Feliksa Kochańskiego ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Drohiczynie. *Rocznik Białostocki* 18: 191–218.
- Pawłowski, A.J.
1990. Stan i potrzeby badań nad wcześnieśredniowieczem Pomezanii, Pogezanii i Wermii, [w:] Z. Kurnatowska (red.), *Stan i potrzeby badań nad wcześnieśredniowieczem w Polsce*, 55–69. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Petelski, K. i A. Gondek
2004. *Szczegółowa mapa geomorfologiczna Polski w skali 1:50 000 arkusz Dobry*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Piaskowski, J.
1960. *Technika gdańskiego hutnictwa i kowalstwa żelaznego X-XIV w. na podstawie badań metaloznawczych*. Gdańsk wcześnieśredniowieczny 2. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Piekalski, J. i K. Wachowski (red.)
2010. *Ulice średniowiecznego Wrocławia*. Wratislavia Antiqua 11. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Pikies, R.
2015. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50 000 arkusz Ostródzki*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Piontek, J.
1996. *Biologia populacji pradziejowych. Zarys metodyczny*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Piotrowska, M.
2013. *Epoka żelaza w dorzeczu środkowej Słupi*. Łódź: Nauka i Innowacje.
- Pochylski, M. i A. Kowalczyk
2011. Tak zwana ceramika husycka z Nowej Wsi, stan. 6, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. *Folia Archaeologica* 28: 227–243.
- Pokora, H. i P. Rzeźnik
1998. Wznowienie badań wykopaliskowych na wcześnieśredniowiecznej osadzie w Obiszowie, gm. Grębocice. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 40: 321–333.
- Polniński, D.
1996. *Przemiany w wytwarzaniu garnkarskim na ziemi chełmińskiej u schyłku wczesnego i na początku późnego średniowiecza*. Archaeologia Historica Polona 4. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika
2013. *Pień. Siedziba krzyżackich prokuratorów w ziemi chełmińskiej*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Popek, M., A. Pydyn, R. Solecki i P. Stencel
2013. Przeprawa mostowa na wyspę Wielka Żuława na jeziorze Jeziorki, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 373–380. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Pospieszna, B.
1994. Zarys historii rzemiosła zduńsko-garnkarskiego w Malborku od XV do początku XIX w., [w:] A. Gruszczyńska (red.), *Garnkarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, 277–290. Rzeszów: Muzeum Okręgowe.
- Powierni, J.
2004. *Prussica: artefakty wybrane z lat 1965–1995*. Tom 1. Malbork: Muzeum Zamkowe.
- Pydyn, A.
2013. Wyniki archeologicznych prospekcji podwodnych w wybranych jeziorach Pojezierza Iławskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 361–372. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
2016. Wyniki archeologicznych prospekcji podwodnych w jeziorach Pojezierza Iławskiego w latach 2013–2014, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 79–92. Ar-

- chaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Pyżuk, M.
2004. Antropologiczna interpretacja szczątków kostnych populacji kultur przeworskiej i wielbarskiej z Kołozębą, pow. Płońsk. *Archeologia Polski* 49: 33–48.
- Rabek, W. i M. Narwojsz
2008. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Dobrzyki*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
2014. *Objaśnienia do szczegółowej mapy geologicznej Polski, 1 : 50 000 arkusz Orneta*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
2015. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50000 arkusz Orneta*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Radzicki, B.
- b.d. *Grodzisko „Miggenwald” ponownie odkryte!* Internet: <http://www.pruthenia.strefa.pl/c22.html> (wgłąd: 19.04.2017)
- Rauhut, L.
1955. Wczesnośredniowieczny skarb ze wsi Borucin, pow. Aleksandrów Kujawski. *Wiadomości Archeologiczne* 22 (1): 55–64.
- Rębkowski, M.
1995. *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*. Kołobrzeg: Feniks.
- Rębkowski, M. (red.)
1996. *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu. Tom. 1. Badania przy ul. Ratuszowej 9–13*. Kołobrzeg: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Sawicki, J.
2012. Elementy stroju i pasa oraz opraw ksiąg z ul. Katedralnej 4 we Wrocławiu. *Wrastislava Antiqua* 17: 97–109.
- Sawicki, T.
2008. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Daniszewie pod Kołem, woj. wielkopolskie. *Slavia Antiqua* 49: 149–209.
- Schmid, E.
1972. *Atlas of animal bones for prehistorians, archaeologists and quaternary geologists*. Amsterdam: Elsevier Publishing Company.
- Schnippel, E.
1928. Siedlungsgeographie des Osterodischen Gebiets. *Altpreussische Forschungen* 5: 5–44.
- Schramm, Z.
1967. Różnice morfologiczne niektórych kości kozy i owcy. *Roczniki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu* 36: 107–133.
- Schuldt, E.
1981. *Gross Raden. Die Keramik einer slawischen Siedlung des 9./10. Jahrhunderts*. Berlin: Akademie Verlag.
- Sikorska-Ulfik, I.
1994. Zespół ceramiki z Reszla z 2 połowy XIV wieku, [w:] A. Gruszczyńska (red.), *Garnkarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, 233–243. Rzeszów: Muzeum Okręgowe.
- Sikorski, J.
2006. *Lokacja i rozwój przestrzenny miasta*, [w:] J. Cygański (red.), *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, 49–64. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
- Skóra, K.
2010. Intruz w kurhanie? O pochówkach wtórnych w obrzędowości pogrzebowej kultur wielbarskiej i przeworskiej, [w:] K. Skóra i T. Kurasiński (red.), *Wymiary inności. Nietypowe zjawiska w obrzędowości pogrzebowej od pradziejów po czasy nowożytnie*, 27–43. Acta Archaeologica Lodziensia 56. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Skružný, L.
1964. Pekáče – jejich výskyt, funkce a datování. *Památky Archeologické* 55 (2): 370–391.
- Słodownik, L.
2006. *Zimnochy*. Internet: <http://www.glospasleka.pl/artykul/index.php?id=news&idd=16439> (wgłąd: 25.01.2017).
- Smith, N.
2011. *Pre-industrial lime kilns*. English Heritage. Internet: <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/oha-preindustrial-lime-kilns/> (wgłąd: 25.01.2017).
- Solecki, R.
2014. Wstępne wyniki badań archeologicznych grodziska w Suszu w 2013 roku. *Skarbiec Suski* 10: 38.
- Sosnowska, A.
1992. Charakterystyka kulturowo-chronologiczna zespołów ceramicznych, pochodzących z badań stanowiska 1 w Mołtajnach, gm. Barciany, jako przyczynek do naświetlania problemu powiązań kulturowych wschodniej części grupy zachodniomazurskiej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z terenami ościennymi we wczesnej epoce żelaza, [w:] S. Czopek (red.), *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, 335–352. Rzeszów: Muzeum Okręgowe.
- Stampfli, H.R.
1963. Bison bonasus (Linne) 1758, Ur, Bos primigenius Bojanus, 1827, und Rind, Bos taurus (Linne), 1758. *Acta Bernensis* 2: 117–159.
- Stanaszek, Ł.M.
2005. Analiza antropologiczna materiału kostnego z Dąbka, pow. mławski, stan. 29. *Wiadomości Archeologiczne* 57: 235–239.
- Stankiewicz, U.
2005. Kafle tykocińskie. *Podlaskie Zeszyty Archeologiczne* 1: 178–192.

Wykaz cytowanej literatury

- Starski, M.
2009. Późnośredniowieczne naczynia gliniane z zamku w Pucku. *Studia i Materiały Archeologiczne* 14: 195–284.
- Stasiełowicz, G.
2009. Ceramika z badań na osadzie w Gronowie Górnym, st. 3, gm. Elbląg, [w:] M. Karczewski i M. Karczewski (red.), *Ceramika bałtyjska. Tradycje i wpływy*, 177–187. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.
- Stępnik, T.
2016. Analiza dendrologiczna prób drewna i węgli drzewnych z grodzisk zachodniej części województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 231–246. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Strzałko, J. i M. Henneberg
1975. Określanie płci na podstawie morfologii szkieletu. *Przegląd Antropologiczny* 41 (1): 105–126.
- Strzałko, J., J. Piontek i A. Malinowski
1972. Problem rekonstrukcji wzrostu na podstawie kości zachowanych we fragmentach lub spalonych. *Przegląd Antropologiczny* 38 (2): 277–287.
1973. Teoretyczno-metodyczne podstawy badań kości z grobów ciałopalnych. *Materiały i Prace Antropologiczne* 85: 179–201.
1974. Możliwości identyfikacji szczątków ludzkich z grobów ciałopalnych w świetle wyników badań eksperymentalnych, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, 31–42. Poznań: UAM.
- Supruniuk, A.
2002. Uzupełnienia i uwagi do „Nowego kodeksu dyplomatycznego Mazowsza, część III: dokumenty z lat 1356–1381”. *Studia Źródłoznawcze* 40: 107–165.
- Szafrancki, W.
1961. Wyniki badań archeologicznych w Biskupinie, pow. Żnin, na stanowisku 6, [w:] W. i Z. Szafranckscy, *Z badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem wiejskim w Biskupinie*, 7–144. Wrocław: Ossolineum.
- Szczepański, S.
2009. Hans Schleif (1902–1945) i jego badania nad germanską przeszłością Prus Wschodnich. *Szkiice Humanistyczne* 9/1(18): 51–62.
2010. Czy nazwa Susz jest staropruska? *Skarbiec Suski* 3: 21–26.
2012. Grodzisko w suskim Parku Miejskim *Unser Schloss Rosenberg? Skarbiec Suski* 6: 38.
2013. „Wykopaliska” w archiwach – archeologia archiwalna na przykładzie wybranych stanowisk Pojezierza Iławskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 233–252. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Szmyt, M.
1996. *Społeczności kultury amfor kulistych na Kujawach. Materiały do syntezy pradziejów Kujaw* 6. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
1999. *Between West and East. People of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe. Baltic-Pontic Studies* 8. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Szydłowski, J.
1974. Z badań kremacji w pradziejach, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, 71–76. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Szymańska-Bukowska, A.
2010. *Sopot w zamierzchłej przeszłości. Grodzisko wczesnośredniowieczne*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne.
- Szymański, P.
1998. Źubronajście – przyczynek do badań nad wczesnożelazną ceramiką Suwalszczyzny, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*, 119–137. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku.
- Śkojec, J.
2003. Lehmwannenfunde aus Mikulčice, [w:] L. Poláček (red.), *Studien zum Burgwall von Mikulčice*. T. 5: 421–496. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik.
- Świętosławski, W.
- 2011a. Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych stanowiska Pomorzanki 4, gm. Gostyń, woj. mazowieckie, w latach 2004–2005, [w:] *Raport 2005–2006*, 91–100. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- 2011b. Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych stanowisk Pomorzany 1 i 2, gm. Łanięta, woj. łódzkie, w latach 2003–2005, [w:] *Raport 2005–2006*, 101–111. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Töppen, M.
1870. Altertümer bei Hohenstein in Ostpreußen. *Altpreußische Monatsschrift, Der Neuen Preussischen Provinzial-Blätter* 7: 13–42.
1876. Ueber einige Alterthümer aus der Zeit des Heidenthums in der Nachbarschaft zu Marienwerder. *Altpreußische Monatsschrift* 13: 549–550.
- Trotter, M. i G.C. Gleser
1952. Estimation of stature from long bones of American Whites and Negroes. *American Journal of*

- Physical Anthropology* 10: 463–514.
- Trzmiel, B.
2007. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Boguchwały*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Ubelaker, D.H.
1978. *Human skeletal remains. Excavation, analysis, interpretation*. Chicago: Aldine.
- Uniejewska, M.
2003. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Kisielice*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Vlierman, K.
1996. „...Van Zintelen, van Zintelroeden ende Mossen...”. *Een breeuwmethode als hulpmiddel bij het dateren van scheepswrakken uit de Hanze-tijd*. Scheepsarcheologie 1. Lelystad: Nederlands Instituut voor Scheeps en on der water Archeologie.
- Voigt, J.
1832. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. T. 5. Königsberg: Gebrüder Bornträger.
- Wachowski, K.
1987. Beły na zamku w Legnicy, [w:] A. Kola (red.), *Średniowieczne siedziby rycerskie w ziemi chełmińskiej na tle badań podobnych obiektów na ziemiach polskich*, 147–153. Toruń: Muzeum Regionalne w Brodnicy i Instytut Archeologii i Etnografii UMK w Toruniu.
- Wadyl, S.
2012a. Grodzisko w Ornowie-Lesiaku w świetle wyników ostatnich badań archeologicznych. *Pruthenia* 7: 117–135.
- 2012b. Kilka uwag o ceramice wczesnośredniowiecznej w Prusach, [w:] M. Franz i Z. Pilarczyk (red.), *Barbarzyńcy u bram. Mare integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego*, 260–278. Toruń: Adam Marszałek.
- 2012c. *Sprawozdanie z badań sondażowo-weryfikacyjnych na grodzisku w Lipowcu, stan. 1, gm. Ostróda (26–57/2)*. Maszynopis w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie, Delegatura w Elblągu.
- 2013a. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Rejsytach, gm. Rychliki (stan. 1 i 2) w świetle wyników badań archeologicznych. *Pruthenia* 8: 149–164.
- 2013b. Badania weryfikacyjno-sondażowe grodzisk wczesnośredniowiecznych w dorzeczu górnej Drwęcy (Domkowo, Lipowiec, Ornowo-Lesiak, Morliny), [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodiska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 109–124. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2.
- Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii i Fundacja Archeologiczna.
2015. Ze studiów nad wczesnośredniowieczną ceramiką z pogranicza słowiańsko-bałtyjskiego, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 1*: 275–294. Warszawa-Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Waluś, A.
2009–2010. Ząbie, st. X, woj. warmińsko-mazurskie. *Badania roku 2010. Światowit* 8 (49) B: 283–284.
- Wichrowski, Z.
2000. Średniowieczny topór z Goraja, pow. Biłgoraj, woj. lubelskie. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 5: 212–214.
- Wiewióra, M. (red.)
2014. *Zamek biskupów chełmińskich w Wąbrzeźnie w świetle badań archeologiczno-architektonicznych. Studia i materiały*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Więckowska, H. i E. Kempisty
1970. Badania archeologiczne we wsi Sośnia, pow. Grajewo. *Wiadomości Archeologiczne* 35 (2): 164–200.
- Winckler, von
1866. Die Veste der Vorzeit im Ermland. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 3: 689–693.
- Wirska-Parachoniak, M.
1968. Z historii wiążących materiałów budowlanych. *Ochrona Zabytków* 21/4 (83): 17–23.
- Wiślański, T.
1966. *Kultura amfor kulistycznych w Polsce północno-zachodniej*. Wrocław: Ossolineum.
- Worm, H. i D. Staude
2007. *Die Hugo Schneider A.-G. Leipzig. Kurzübersicht ihrer Entwicklungsgeschichte und Produkte*. Internet: <http://www.patronensammler.de/files/HASAG-Entwicklung.pdf>.
- Wróblewski, W. i T. Nowakiewicz
2003. Ceramika „pruska” i „słowińska” we wczesnośredniowiecznej Galindii, [w:] M. Dulinič (red.), *Slowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, 165–181. Lublin – Warszawa: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wrzesiński, J.
1994. Osada ludności kultury łużyckiej w Chłapowie, gm. Dominowo, stanowisko 3. *Studia Lednickie* 3: 173–202.
- Wyczółkowski, M.
2009. „Baba” kamienna z Poganowa. Wczesnośredniowieczne miejsce kultu Prusów [w:] A. Bitner-Wróblewska i G. Iwanowska (red.), *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam*, 605–633. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.

- Wyczółkowski, M., M. Szal, M. Kuprianowicz i E. Smolska
2013. Kompleks osadniczy w Poganowie, pow. kętrzyński, stanowisko IV: wstępne wyniki badań interdyscyplinarnych. [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 65–82. Archeologia Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Wyrobisz, A.
1968. *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*. Wrocław: Ossolineum.
1981. Wapno, [w:] A. Mączak (red.), *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, T. 2, 452. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wyrost, P.
1994. Dawna fauna Polski w świetle badań kostnych materiałów archeologicznych, rozmieszczenie w czasie i przestrzeni. *Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu. Archeozoologia* 19: 55–176.
- Wysocki, J.
2012. Badania stanowisk archeologicznych z późnego średniowiecza i nowożytności w regionie warmińsko-mazurskim w latach 1989–2009. *Archeologia Historica Polona* 20: Regiony, rzemiosła, kategorie – archeologia późnego średniowiecza i czasów nowożytnych w uwarunkowaniach nowego ustroju, 43–68. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Wysocki, J. i B. Klęczar
2013. Grodziska typu stożkowatego na wyspie Wielka Żuława w Iławie, w Lasecznie Małym i Mozgorwie w powiecie iławskim: wstępne wyniki badań z 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 327–349. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Zarzycki, K., H. Trzcińska-Tacik, W. Różański, Z. Szeląg, J. Wołek i U. Korzeniak
2002. *Ecological indicator values of vascular plants of Poland*. Kraków: Instytut Botaniki PAN.
- Zbierski, A.
1959. Wczesnośredniowieczne materiały archeologiczne z Czermna nad Huczwą. *Archeologia Polski* 4: 105–148.
- Zeder, M.A. i H.A. Lapham
2010. Assessing the reliability of criteria used to identify postcranial bones in sheep, *Ovis*, and goat, *Capra*. *Journal of Archaeological Science* 3: 2887–2905.
- Zielonka, B.
1951. Wczesnośredniowieczne wyroby kościane i rogowe z okolic Gniewa, powiat Tczew. *Z otchłani wieków* 20: 27–30.
- Zoll-Adamikowa, Z.
1979. *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski*. T. 2. Analiza. Wnioski. Wrocław: Ossolineum.
- Żak, J.
1960. Część skarbu z Sejkowic pod Gąbinem na Mazowszu. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 11: 200–202.
- Żurek, J.
1954. Osada z młodszej epoki kamienia w Rzucewie, pow. wejherowski i kultura rzucewska. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 4: 1–4.
- Żurek, M.
2013. Boreczno, stanowisko 4 (AZP 24–54), gm. Zalewo, woj. warmińsko-mazurskie. Analiza stratygraficzna, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 385–411. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Żurowski, J. i R. Jakimowicz
1939. *Atlas grodzisk i zamczysk śląskich*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.